

AZ ERDÉLYI PÜSPÖKSÉG

AZ ERDÉLYI TUDÓSÍTÓ
KÖNYVTÁRA.

Székelyi Gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök

AZ ERDÉLYI TUDÓSÍTÓ KÖNYVTÁRA

III.

AZ ERDÉLYI PÜSPÖKSÉG

IRTA

VORBUCHNER ADOLF

BRASSÓ

AZ ERDÉLYI TUDÓSÍTÓ KIADÁSA

1925.

Nihil obstat.

Coronae, die 1. Decembris 1925.

Dionysius Szélyes
camerarius Suae Sanctitatis,
censor.

No. 5278—1925.

Imprimatur.

A -Juliae, die 4. Decembris 1925.

Daniel Zomora
vicarius gen.

A címlapot Kollár Gusztáv brassói festőművész
tervezte.

Bevezetés.

Sokan szorgoskodtak már az erdélyi egyházmegye történetének megírása körül. A legutóbbi időkben is két szép munka látott napvilágot: Dr. Temesváry Jánosnak: „Erdély középkori püspökei“ és több neves írónak „Az erdélyi katolicizmus multja és jelene“ című könyve. Ez utóbbit méltán nevezhetjük püspökségünk első összeállított történelmének. A régebbi munkák már eddig teljesen eltűntek a könyvpiacról s az említett két új könyv oly hatalmas méretű s oly kevés számban nyomtatódott, hogy szükségesnek látszott egy népszerű kis füzet kiadása, amely hivatva van a történettudomány eredményeit szélesebb körben ismertetni. Jelen szerény dolgozatnak egyedül ez a célja. Adja Isten, hogy Anyaszentegyházunk szeretetét és megbecsülését mélyítse a szivekben.

Brassó, 1925. nov. 12-én.

Vorbuchner Adolf.

Felosztás.

A könnyebb áttekintés kedvéért korszakokra kell felosztanunk azt a sok évszázadot, amely Erdély bércei között napjainkig eltelt a kereszténység megjelenése óta. Természetesen ez a felosztás csak mesterséges. Nincsen alapja magukban a történelmi tényekben, hiszen az események oly szorosán függnek össze, oly vaskövetkezetességgel haladnak egymás után, hogy azoknak megszakítását, feldarabolását csak véges emberi elménk teszi szükségessé, amely képtelen nagy és hosszú időket egy pillantással áttekinteni. Az erdélyi egyházmegye történetét a legegyszerűbben három korszakra oszthatjuk fel :

1. *Az alapítástól a reformáció idejéig, amikor száműzték Erdélyből a katolikus püspököt.*

2. *A reformációtól az ellenreformációig, amikor székhelyére újra visszahelyezték a kath. püspököt.*

3. *Az ellenreformációtól napjainkig.*

Az első korszak körülbelül öt évszázadot, a második és a harmadik pedig két-két évszázadot ölel fel.

Mielőtt azonban egyházmegyénk történetének tárgyalásába kezdenénk, forduljunk elő hittel mindnyájunk Atyjához, a mindenható és végtelenül bölcs Istenhez, ki hatalmas kézzel irányítja népek és nemzetek sorsát. Ő rendezett el mindent úgy, ahogy történt, a lelkek üdvösségére, szent Anyaszentegyháza felvirágoztatására és saját Nevének dicsőségére. Tőle származnak az események s Hozzá tér vissza minden törekvés. Neki legyen hála és köszönet mindenekért, mindörökké!

A katolikus középkor.

1. Az egyházmegye keletkezése.

Az erdélyi püspökség területe a történelmi idők kezdetén vándorutja a költözködő népeknek. Lehet, sőt egyes helységnevek és némi történelmi adat tanubizonysága szerint valószínű, hogy e népek hosszabb-rövidebb ideig tartózkodtak is Erdély földjén, de fejlett kultúrárt csak a rómaiak hozták az egyházmegye területére. Krisztus Urunk születése után egy évszázaddal Traján római császár volt az, aki legyőzte az akkor itten lakó dákokat. Katonai őrhelyeket létesített és római légiókat telepített Erdély földjére. Az apulumi ásatások Gyulafehérvár környékén, a sarmisegetusa-i római cirkusz a jelenlegi Hátszeg vidékén még ma is beszédes emlékei ennek a kultúrának. Sokáig azonban nem tartott e pogány műveltség dicsősége. Alig másfél század múlva a légiók újra eltűnnek s velük együtt nemcsak a római pogány kultúra minden fénye, hanem az a pár keresztény katolikus római ember is, aki itten megfordulhatott. Hosszú időn át

újra csak vándornépek országúttjává, vagy lakatlan, népeket elválasztó vadonná süllyedt Erdély, míg végre Szent István magyar király idejében a nyugati műveltség újra megkezdte hódító útját kelet felé. De már nem a régi pogány szellemben, hanem az emberiség Megváltójának üdvöthozó tanításával. *Szent István király alapította az erdélyi püspökséget*, az ezredik év körül. Neki köszönhetjük, hogy Krisztus Egyháza, a római katolikus Anyaszentegyház gyökeret vert Erdély földjén. Az egyházmegye első székhelye *Tasnádon* volt, a mai Szatmármegyében, ott ahol a tiszántúli síkság érintkezik az erdélyi hegyekkel. Később 1020-ban Szent István hadat indított egy bolgár fejedelem ellen, aki rabló népségével egyetemben a Szamos völgyébe menekült a Bolgárországot elfoglaló görögök elől. A király vállalatja sikerrel járt s ezzel a hadjárattal kapcsolatosan országának keleti határait kitolta s az erdélyi püspökség székhelyét áttette a mai *Kolozsvárra*. Az egyházmegye első lakóinak és papjainak nem volt könnyű a helyzete. Nemcsak a keresztény katolikus műveltséget kellett meghonosítaniok, hanem még védelmezniök is kellett azt erős, férfias harcokban előbb a pogány bese nyöök betörései, majd később a még veszedelmesebb kúnok támadásai ellen. Egy másik szent királv. László volt az, aki erős kézzel szorította vissza a kúnokat az ország keleti határaitól, sőt még tovább is tolt a határokat kelet felé egész a Maros és Küküllő völgyéig, püspöki székhellyé

pedig *Gyulafehérvárt* tette. Ekkor épült a gyulafehérvári püspöki székesegyház, már egy elébb ott lévő kisebb templom helyén. E nagykiterjedésű egyházmegyét, az akkori közlekedési viszonyok mellett, a püspök személyesen nem kormányozhatta, azért már egyházmegyénk történelmének legkorábbi idejében is találkozunk a püspökök által kinevezett főesperesekkel, kik elég széleskörű joghatósággal felruházva igazgatnak egy-egy esperesi kerületet. A püspökség hívei a XII-ik század közepéig, szórványos kivételeket leszámítva, mind magyarok voltak.

2. A szászok betelepédése.

1131 után II. Géza magyar király idejében a régi Flandriából német telepesek jelentkeztek. Mivel a király országának határait úgyis kijebb akarta tolni, e telepeseknek, a szászoknak új otthont adott a Marostól délre, a mai Nagyszeben körüli vidéken, amelyet az egykorú okmányok „desertum”-nak, pusztaságnak neveznek. A sok telepesből azonban jutott Szolnok-Doboka és Kolozs megyék keleti részeire is. A szászok, mikor Erdélybe bevándoroltak, még buzgó és hithű római katolikusok voltak. Mély hittel párosult izlésüket bizonyítják nagyszerű építkezéseik, mint a brassói fekete templom vagy a nagyszebeni volt katolikus, jelenleg evangélikus templom. Sajnos, az új telepesek nem tudtak és nem akartak beleilleszkedni

az erdélyi püspökség már meglévő keretei közé. Velük jött papjaik más szokásokat hoztak magukkal otthonról. Az a széleskörű politikai önkormányzat, melyet II. Endre király biztosított számukra, bizonyára szintén hozzájárult ahhoz a törekvéshez, hogy egyházkormányzati szempontból is függetlenségek magukat a mindenkori erdélyi püspöktől. Ezt a törekvésüket részben sikerült is megvalósítaniok. Megalakult a nagyszebeni prépostság, melyet közvetlenül az esztergomi érsek főnhatósága alá rendelték. Ehhez a megoldáshoz 1191-ben a pápa is megadta beleegyezését. Az akkori erdélyi püspök, Adorján, csak a nagyszebeni prépostságon kívül fekvő szász falvak plébániáit tudta a saját egyházmegyéje számára megmenteni. Jegyezzük meg azonban, hogy a szebeni prépost csak jogi és névleges előjárója volt a szász katolikus egyháznak. E prépostok, kik között szászokat alig találunk, majdnem kivétel nélkül a magyar király udvarában tartózkodtak s ott sokszor más közjogi méltóságot is töltöttek be. A szász papság tényleges vezetője a *nagyszebeni dékán* volt, akit kétfévenként választottak a szász plebánosok s aki mindig Nagyszebenben lakott hívei, népe között.

1211-ben a német lovagrend vállalkozott arra, hogy a Barcaságot megvédelmezi a kúnok betöréseitől. II. Endre király ezért nekik adományozta a Barcaságot, sőt 1222-ben még a mai Háromszék területét is. A lovagok védelme alatt szaporán keletkeztek német-szász falvak, melyeknek plébá-

nosai a *barcasági dékán* vezetése alatt állottak. Ez a dékánság is kivonta magát az erdélyi püspökség joghatósága alól s mivel nem sikerült közvetlenül a Szentszék irányítása alá kerülnie, inkább az esztergomi érsekséghez csatlakozott. II. Endre király 1224-ben ugyan kiverte a német lovagrendet országából, mert a szent koronával szemben megtagadták az engedelmességet, de a polgári elem megmaradt a Barcaság vidékén s vele az erdélyi püspöktől független egyházi szervezet. Az egyházmegyénk területén működő szász plebánosok szintén igyekeztek maguknak valamiféle kiváltságos helyzetet biztosítani, ami sikerült is nekik. A püspök által kinevezett főesperes szokatlan intézmény volt a bevándorolt papok számára. Ők otthon a maguk által megválasztott dékán közvetlen főnhatósága alatt éltek. S ezt a régi szokást az új hazában is meghonosították, a püspökök minden ellenkezése dacára is. Sőt a dékánok között a *medgyesi* annyira kivált központi fekvésénél fogva, hogy nem-sokára őt kezdték a *fődekánnak* tekinteni. Az ő irányítása mellett munkálkodtak az erdélyi püspök szász plebánosai, sőt gyakran tárgyaltak vele a szebeni és a barcasági dékán is. Így *sikerült a szászoknak, még a középkor folyamán nemcsak politikai, de egyházi téren is megvalósítani a teljes önkormányzatot.*

3. A székelyek letelepedése.

A székelyek eredetéről két felfogás uralkodik a közvéleményben. A népies hagyomány úgy tartja, hogy a székelyek a hunok utódai, akik Attila birodalmának szétesése után meghuzódtak Erdély járhatatlan hegyei között s ott addig éltek az ismeretlenség homályában, míg a rokon magyarok el nem foglalták a Duna és a Tisza vidékét. Akkor újra megjelentek a történelem színpadán s a magyarsággal karöltve megkezdtek állami életüket a mai Székelyföldön.

A jelen tudományos történetírás ezt a hagyományt semmiképen sem hajlandó elismerni s a székelyeket a Dunántúlról betelepített magyar határőröknek tartja. Legújabbán Karácsonyi János dr. jeles történetírónk igyekezett összeegyeztetni e két véleményt. Szerinte a székelyek egy germán törzsnek, az Attila hadseregében is szereplő gepidáknak Erdélyben maradt utódai. Ez az eredet magyarázza meg a hun emlékeket s a magyar intézményektől teljesen elütő társadalmi berendezkedést a székelyeknél. Később a gepidák a szolgálatukba állott és velük együtt lakó magyarok révén teljesen elmagyarosodtak, de hosszú időn át fennmaradt különlegesen szabadságolt helyzetük, amely lassankint a velük összeházasodó magyarokra is átszállott.

Más a véleménye Erdélyi Lászlónak, aki szintén sokat kutatta a székely nép eredetét. Szerinte a székelyek őseit a bolgároknak eszegel nevű tör-

zsében kell keresnünk. Az eszegeleket Árpád fia, Liuntin 895-ben legyőzte és közülök egy-két ezer hadifoglyot magával hozott Magyarországra, ahol a vezér falvaiban helyezték el őket az ország határain, mint határőröket. A magyarok között az eszegelek házasságok révén hamar elmagyarosodtak.

II. Endre király harcának a német lovagrenddel meg volt az a nagy előnye, hogy megnyitotta Erdély keleti részét is a nyugati műveltség előtt. Kapcsolatban ugyanis ezekkel a harcokkal, telepedtek meg a székelyek a mai Csík és Háromszék megyékben, ahol csakhamar virágzó plebániák létesültek.

4. A tatárjárás.

A lassan kifejlődő egyházmegyére nagy csapás volt a tatárok betörése. Ez a műveltséget alig ismerő s azt semmire sem becsülő, hihetetlenül vérengző nép két oldalról rontott az országba, a radnai és a törcsvári szorosokon át. A pusztítás, amit a tatárok különösen Erdély középső, magyarlakta vidékén véghezvittek, leírhatatlan volt. Házak, templomok, iskolák, utak, hidak, szóval mindaz, amit addig az emberi szorgalom alkotott, romhalmazzá vált. Maga az erdélyi püspök, Rajnald, is elesett a szomorú emlékezetű mohi ütközetben.

Egy egykorú író így emlékszik meg Erdély pusztulásáról: „Egy más sereg husvét napján betört a Barcaságba és az erdőelvi tartomány vajdáját egész seregével együtt megölte. Azon hét

szerdáján Besztercze községben 6014 keresztényt gyilkoltak le. Pénteken Kőhalom várában több mint 30.000 ember esett el. A rákövetkező pénteken Nagyszeben városában több mint százezer. Kolozsváron is végtelen sokasága veszett el a magyaroknak.“ Egy szemtanú, Rogerius nagyváradí kanonok, aki foglya volt a tatároknak, így festi meg Gyulafehérvár képét a tatárhordák kitakarodása után: „Nyolcad napon az erdőből való kiérésünk után elértünk Gyulafehérvár városához. Ott nem lehetett találni mást, mint megöltek koponyáit és csontjait, a templomok és paloták lerombolt falait. A köveket biborszínre festette a vér.“

5. A románok letelepedése.

A tatárjárásnak egyik következménye volt, hogy *megbomlott Erdély vallási egysége*. A nagy öldöklés megtizedelte a lakosságot s így nagy birtokok maradtak munkáskezek nélkül. Megindult tehát a népvándorlás délről; románok telepedtek meg nagyobb tömegben Erdély vidékein. Így például 1291-ben az erdélyi káptalan kapott engedélyt arra, hogy az Ompoly völgyét és az Enyedtől nyugatra eső vidéket velük benépesítse. Ezek a betelepülő románok azonban, sajnos, nem tartoztak a római vezetés alatt álló nyugati kereszténységhez, hanem a konstantinápolyi szakadár pátriárka híveihez. Ebben az időben a szakadás a keleti és a nyugati egyház között olyan mélyreható volt, hogy a be-

települők kibékítését, visszavezetését a katolikus Anyaszentegyházba meg sem lehetett kísérelni. Különben a keletiek egyházkormányzata Erdély szomszédságában is akkortájt erősödött meg.

1359-ben alapították a havasalföldi, úgynevezett ungrovalachia-i metropoliát s 1374-ben a moldovait. E két püspökség vette gondozásába az erdélyi görögkeleti románokat, meghiusítva így jóidőre minden egységesítő kísérletet. Az 1439-iki florenci zsinat után, amelyen kimondották a keleti egyház egyesülését a nyugati egyházzal, Erdélyben is megkísérelték megvalósítani a keletiek unióját. Rendeltek is ki görög szertartású katolikus püspököt, aki azonban nem nagy eredményt tudott felmutatni. Az Erdélyben nagy buzgalommal működő, szigorú ferencrendi szerzetesek még Kapisztrán szent Jánost is elhívták, hogy az unió érdekében munkálkodjék. A szent meg is jelent. 1455 karácsonyán Tövisen, 1456 vízkereszt ünnepén pedig Haczakon tartózkodott, de ekkor visszarendelték Magyarországra, hogy a törökök ellen keresztes hadjáratot hirdessen. Ezzel egyelőre meg is szűntek az unió mozgalmái. Mátyás király idejében már erdélyi *görög keleti püspökséget is találunk*, még pedig Reven, vagy Vádon, egy kolostorban.

6. A katolikus Egyház berendezkedése Erdélyben.

Az elmondottak csak külső keretét adják meg az erdélyi egyházmegye működésének, mert történelmi okmányaink, amennyiben reánk maradtak, csak ezekről emlékeznek meg kimerítőbben. A hétköznapi csendes kultúrmunkát nem szokták feljegyezni a történelem lapjaira. A katolikus Egyház azonban mindenkor és mindenütt lényegében ugyanazt a működést fejtí ki s azért könnyen szemünk elé állíthatjuk tevékenységét. A templomi élet és az istentiszteletek majd semmiben sem különböztek a maiaktól, legfeljebb fényesebbek voltak akkoriban, mikor még egész Erdély a katolikus Anyaszentegyház lelki vezetése alatt állott. Iskolákat is bőven alapított és tartott fenn az Egyház, különösen a szerzetes rendek, melyek a középkorban sokkal inkább el voltak terjedve, mint napjainkban. Nemcsak az Egyház állandó szokása bizonyítja ezt, hanem azon erdélyi nevek is, melyeket a külföldi egyetemek hallgatóinak névkönyveiben találunk s melyeknek hordozói tehát itt Erdélyben kellett hogy elkészüljenek a magasabb tanulmányokra.

Bár a tatárjárás vihára és a török háborúk zivatarjai elsöpörtek sok értékes okmányt Erdély földjéről, a megmaradt foszlányokból, az 1540-ik évig, mégis 122 katolikus iskolát tudunk megállapítani. Ezek között van 1 káptalani és 121

falusi meg városi iskola. Ez a szám természetesen távolról sem felel meg a tényleges állapotnak. A valóságban sokkal több iskola volt. Ez már abból is kitűnik, hogy egész jelentéktelen községekben, mint Hidvégen, Tekén vagy Borbándon találunk névleg felemlített iskolát, míg nagyobb városoknak iskoláiról nem beszélnek a megmaradt írások. Hites helyek vannak a gyulafehérvári székeskáptalannál és a kolozsmonostori bencés apátságban. Ott őrizték meg az adományozó leveleket s a szerződéseket, valamint a végrendeleteket, akárcsak manapság a közjegyzőnél. A szerzetesrendek közül találunk ferencrendieket, kiváltképen a magyar lakosság körében, döméseket pedig inkább a szász vidékeken. Szétszórva az egyházmegyében találunk még pálosokat, ágostonrendieket és cisztercitákat. Némí fogalmat alkothatunk magunknak a szerzetesrendek nagy jelentőségéről, melyet abban a korban birtak, ha elgondolkozva állunk meg a cisterciták kerci apátságának főnséges romjai előtt. E szerzetesek azonban nemcsak a hívek lelki gondozásában segédkeztek, nemcsak iskolákat tartottak fenn, hanem több helyen a körülményekhez képest elsőrangú kórházakat is alapítottak. Tudomásunk van ily kórházakról Kolozsváron, Désen, Gyulafehérváron, Nagyszebenben és Brassóban. A középkor műveltségének magas fokáról beszélnek Erdély városainak és falvainak szép templomai is, amelyek azonban már nincsenek mind katolikus kézen.

7. Egyház és állam.

Sok nehézséget okozott egyházmegyénk történetének ezen első korszakában az a körülmény, hogy *az egyháznak kellett sok tekintetben az államhatalmat is pótolnia*, amely akkoriban még elég fejletlen volt. Ez az Európaszerte tapasztalható, sajnálatos körülmény az államhatalom fokozatos fejlődésével sok bajnak lett forrása. Papok, káptalanok, kolostorok és püspökök gyakran nemcsak egyházi tényezők voltak, hanem az államhatalomnak reprezentánsai is. Nagy vidékeket kormányoztak, jóléti és kulturális intézményeket tartottak fenn, követségbe jártak, szerepeltek mint bírók, mint hadvezérek, az ő kezelésükben voltak a hites helyek és a levéltárak. Mindezen funkciók betöltéséhez természetesen pénz is kellett. Nem szabad tehát csodálkoznunk, ha a nép sokszor oly nagy adókat fizetett a középkor egyházi intézményeinek és személyeinek. Ezen anyagi kötelezettségek néha bizony nyomasztóan nehezedtek a nép vállára s ilyenkor zavarokat is idéztek elő. Így az ujonnan betelepült szászok 1277 február 21-én a fizetendő tized miatt föllázítva, fegyveres erővel megrohanták Gyulafehérvárt s ott híveket és papokat öldöstek. Épen nagybőjt második vasárnapja volt, a székesegyház tömve volt hívekkel, kanonokokkal és papokkal. A szászok felgyújtották a székesegyházat úgy, hogy a bennlévők mind a tűzbe veszttek. 1437 elején nagy parasztlázadás tört ki, szintén

az adók miatt. A forradalom oly mérveket öltött, hogy az egyesült székely és magyar nemesség, meg a szászság 1437 szept. 6-án, Küküllővár közelében, alig tudta elfojtani.

8. Püspökök kinevezése.

Erdély püspökeit kezdetben a gyulafehérvári székeskáptalan választotta. A Szentszék pedig a választottat, ha ellene kifogás nem merült fel, állásában megerősítette. 1368-tól kezdődőleg azonban minden választás mellőzésével, a pápa nevezte ki az egyházmegye főpásztorát. De a magyar királyoknak csakhamar sikerült megszerezni maguknak azt a jogot, hogy a főbb egyházi méltóságokra, így a püspökségekre is, ők nevezzenek meg jelöltet, kit azután a pápának, a sokszor zavaros politikai helyzetre való tekintettel, rendszerint ki is kellett nevezni. Nagy baj volt ez, mert — sajnos — igen gyakran megtörtént, hogy *kizárólag csak a politikai szempont uralkodott a megüresült egyházi méltóságok betöltésénél.* Katonák, diplomaták, emberek, akik soha papok nem voltak, kerültek püspöki székekbe. Természetesen az ilyen egyházfőeknek érzékük sem volt az Egyház igazi hivatása iránt, hanem csak a jövedelemmel törődtek. Érdekes Vingárdi Geréb Lászlónak, Mátyás király unokaöccsének az esete, aki csak püspökké történt kinevezése után 1489-ben szenteltette magát pappá és csak 9 évvel azután, 1498-ban, mondotta el

első szent miséjét. Perényi Ferenc még csak 8 éves gyermek volt, mikor 1507-ben megkapta az erdélyi püspöki széket. azon a címen, hogy apja Magyarország nádora volt. Természetes, hogy mindezen bajokat az akkori kor szelleme és körülményei szerint kell megítélnünk. Elítélnünk nevetséges volna. Jó azonban ha tudjuk, mert így könnyebben megértjük, hogy a török veszedelem és az úgynevezett reformáció miért nem talált gerinces ellenállásra Erdély földjén.

9. A török háborúk.

1432-ben lépett először Erdély földjére a török. Messze kiható eseményeknek volt ez előjele. Nemcsak arra kényszerítette Erdély püspökeit, hogy állandóan fegyveres kézzel várják a támadásokat, nemcsak iszonyatos pusztítást vitt véghez az ország katolikus, magyar lakossága között, nemcsak Lépes György püspöknek kellett 1442 márc. 18-án, a marosszentimrei ütközetben hősi halált halnia, hanem megtörte teljesen az ország politikai s vele vallási egységét is. Hiába igyekezett a hős Hunyadi János visszaszorítani keletre a betörő török hordákat, hiába predikált Kapisztrán szent János keresztes háborút, az eredmény csak ideiglenesen mutatkozott. 1526-ban, a mohácsi ütközetben megtört Magyarország hatalma s ezzel Erdélyre is szomorú napok virradtak. Gosztonyi János, Erdély akkori püspöke hadai élén, Zapolya Jánossal, az

erdélyi vajdával szintén megindult Mohács felé, de csak Lippáig jutott el. Itten érte őt a nagy csatavesztés és II. Lajos király halálának híre s ezért visszatért Gyulafehérvárra, székhelyére. Ismeretes, hogy a mohácsi vész után az ország egy része Zapolya Jánost választotta meg királlyá. De püspökünk ezzel nem értett egyet, hanem hűen kitartott II. Lajos király özvegye, Habsburg Mária mellett. Alig egy év múlva, 1527 október havában Gosztonyinak életével kellett lakolnia hűségéért. Zapolya párthívei megszállották Gyulafehérvárt és a püspököt agyonütötték. A megüresedett püspöki székre Zapolya Statileo Jánost, Ferdinánd király pedig Gerendy Miklóst nevezte ki. Mivel Statileot Zapolya állandóan követségekbe küldötte, Ferdinánd jelöltjének sikerült elfoglalnia az üresen maradt püspöki székhelyt. De nem sokáig maradhatt nyugodtan ottan. A Zapolya-pártiak csakhamar elfoglalták Gyulafehérvárt, úgy hogy Gerendynek Nagyszébenbe kellett menekülnie, az egyházmegye területén kívül. Statileo később sem igen időzött otthon. Folyton a külföldi udvarokat járta. A pápai megerősítést sem kapta meg, mert ezt sikerült Ferdinánd királynak Rómában megakadályozni. Épen 1542 ápr. 8-án halt meg Zapolya püspök-jelöltje, amikor Erdélyben bolyongott Izabella királynő csecsemő fiával, János Zsigmonddal hontalanul, Buda várának a törökök által történt elfoglalása után. Az erdélyi rendek ezért sietve neki adták át a püspöki birtokokat és a palotát.

S bár a Habsburgok még igyekeztek püspököt adni az egyházmegyének, de hosszú időre ezután tényleg főpásztor nélkül maradt Erdély. E zavaros időkben még a reformációnak nevezett vallási mozgalom is átcsapott a Királyhágón túlra, hogy teljessé tegye a felfordulást.

10. Püspökök névsora.

Az első püspökök névsora — sajnos — hiányos. Több főpásztorunk emléke az ismeretlenség homályába vész. Az első ismert nevek:

Simon (1111—1113).

Baranus (1139).

Valther (1156—1158). Az ő korában kezdődött a szászok bevándorlása.

Vilcina (1166—1169).

Pál (1181—1185), aki székesfehérvári prépost volt, mielőtt erdélyi püspök lett. Majd utóbb áthelyezték a kalocsai érseki székbe.

Adorján (1187—1202) sokat perlekedett a kolozsmonostori bencés apátsággal és az akkoriban ujonnan felállított szebeni prépostsággal. Állítólag ő lett volna Béla királynak névtelen jegyzője, akit Anonymus néven ismerünk s aki krónikát írt a magyarok bejöveteléről.

Vilmos (1204—1221). Megakadályozta a Szent-széknél, hogy a szászok külön püspökséget kapjanak. Elősegítette a német lovagrend letelepedését a Barcaságban. Szétdúlta a kolozsmonostori bencés apátságot.

Rajnald (1222—1241). Francia származású volt. Mivel egyik szeme hibás volt, azért a kalocsai érsek nem merte őt megerősíteni állásában. Az ügy a Szentszékhez került, amely Rajnald javára döntött. Élete a Barcaságban letelepülő s onnan II. Endre király által kiűzött német lovagrenddel való pörlekedésben telt el. Elesett a tatárok elleni küzdelemben a mohi ütközetben.

Artolf (1244—1245) alig egy évi kormányzás után a győri püspöki székre költözött.

Gál (1246—1269) a tatárjárás pusztításait enyhítette és romjait takarította el.

Monoszló nemzetségbeli *Péter* (1270—1307) a „magister” címet viselte. A magyar királytól megkapta Kolozsvárt és „Abrud” földjét, mint püspöki birtokot. A káptalan birtokán, annak hozzájárulásával, felépítette Szent-Mihály-kő várát, melynek romjai a mai Tótfalud község fölött, Gyulafehérvár és Zalatna között, még most is láthatók. Az ő kormányzása alatt dúlták fel a szászok Gyulafehérvárt és égették fel a székesegyházat, amelyet a püspök jó lelkek anyagi segítségével újra felépített. Sok kellemetlensége volt a laza erkölcsű IV. vagy Kún László királlyal. Az elszaporodott rabló lovagok ellen sikeresen küzdött. Pártolta az utolsó árpádházi királyt, III. Endrét. Ezért ellentétbe jutott Gergely esztergomi érsekkel, aki az anjouházat pártolta. Ez okból az érsek 1299-ben, egy rövid időre, az egész erdélyi egyházmegyét kiközösítette az Anyaszentegyházból. Igyekezett püspöki

egyházmegyéje számára megszerezni Máramarost, de sikertelenül, mert ez a vidék csakhamar az egri püspök joghatósága alá került. Endre király halála után a mi püspökünk először cseh Vencel pártjára állott. Majd Vencel kicsapongó életmódjától kiábrándulva, VIII. Bonifác pápa ösztökélésére az anjou Róbert Károly híve lett. Ezen meggyőződésétől még Ottó bajor herceg sem térítette el, aki Venceltől megkapva a magyar szent koronát, szintén fellépett mint trónkövetelő. Ez az új trónkövetelő hiába akarta eljegyezni magának László, Erdély hatalmas vajdájának leányát, püspökünk rokonát, hogy elősegítse ügyét. A püspököt ezzel nem nyerte meg magának, sőt valószínű, hogy a püspök és káptalanja is segítette elfogni Ottó herceget. Legalább ezen a címen törtek be a szászok 1308 febr. 19-én újból a gyulafehérvári székesegyházba és verték meg ott csúfos módon a híveket és kanonokokat. Ismeretes, hogy Ottó a szent koronát kénytelen volt László vajda kezei között hagyni és az országból elmenekülni. Péter püspök az első főpásztor, kiről tudjuk, hogy a gyulafehérvári székesegyházba temették el.

Benedek (1309—1319). Az erdélyi káptalan két éven át nem tudott az elhunyt püspök helyébe utódot választani, mert az erőszakos László vajda mindenáron kényszeríteni akarta őket, hogy fiát válasszák meg püspöknek. Mikor végre a kényúr makacsságából engedett, a kanonokok megválasztották Benedek domokosrendű atyát, a budaszigeti

kolostornak perjelét, aki előbb Gyulafehérváron is perjele volt a dominikánus kolostornak. Ő volt az egyházmegye első szerzetes püspöke. Frà Gentile bíboros, pápai követ megbízásából kétszer is tárgyalta László vajdával a szent korona kiadásának ügyében, míg végre eredményt ért el. A pápai megerősítést 1310. júl. 2-án nyerte el. Valószínű, hogy a püspöki székesegyház fejedelmi kapujának közelében temették el.

Rimaszécsi Szécsy András (1320—1356). Az erdélyi káptalan prépostja volt, bár a nagyobb egyházi rendeket nem vette fel püspökké történt megválasztása előtt. Hatalmaskodó nagy úr volt, kit a káptalan csak azért választott meg, hogy az egyházmegyét megvédje minden támadástól.

Rimaszécsi Szécsy Domokos (1357—1368). Az előbbi püspöknek unokaöccse s maga is káptalani prépost volt, mint diakonus. Személyesen ment el Avignonba, az ott székelő XXII. János pápához, hogy megerősítését kieszközölje. Utja sikerrel járt. Püspökké is Avignonban szentelték. Itthon rendezte a tizedet és a püspökség birtokait. Érdekes rendelete, hogy székhelyén, Gyulafehérváron mindenki építtesse be házhelyét, mert az üres telkek csakhamar másnak tulajdonába mennek át.

Demeter (1368—1376). Az első püspök, kit a pápa nevezett ki, még pedig V. Orbán pápa. Kegyeltje volt Nagy Lajos királynak. Tudjuk róla, hogy előbb szerémi püspök volt, majd Erdélynek lett a főpásztora. Innen a zágrábi püspöki székbe

került, majd esztergomi érsek lett. Mint ilyen 1384 őszén Erdélybe jött s a közvetlen fennhatósága alatt álló szászoknál töltött többet, mint egy fél évet. 1378-ban a pápa kinevezte bíborossá. Élete legnagyobb részét azonban az udvarnál töltötte el, mint titkos kancellár. Erdélyben is segédpüspök kormányzott helyette.

Goblin (1376—1386). Született Nagycsűrön. Apja, Albert, szász vezető ember volt. A „hét szász szék esküdtjének“ nevezik az okmányok. Előbb Sellemberk plebánosa volt, ahol a szász templomban még ma is kegyelettel őrizik azt a kelyhet, amelyből valamikor misézett. Lajos király ajánlotta őt, mint püspökjelöltet, a pápának. Goblin szintén maga ment el Avignonba, ahol XI. Gergely pápa őt ki is nevezte erdélyi püspöknek. Az ő irányítása mellett állapították meg a szászok céhszabályaikat. A szentmihálykői pálos kolostort alapította, a mai Tótfalud község közelében, amelyben — úgy látszik — el is temették.

Onódi Czudar Imre (1386—1389). Előbb nagyvárad, később egri püspök lett s csak ezután került az erdélyi püspöki székbe. Eltemették a gyulafehérvári székesegyházba.

Széphegyi Knol Péter (1389—1391). Püspöki kinevezése előtt pápai adószedő és követ volt. VI. Orbán pápa nevezte őt ki erdélyi püspökké. 1391-ben lemondott minden állásáról és visszavonult a János lovagok esztergomi rendházába.

Jánoki Demeter (1391—1395). Előbb Veszprém-

ben volt püspök. Valami kellemetlenség miatt azonban elvágyódott onnan s azért lett erdélyi püspök. 1395-ben megbánta tettét és cserélt Maternus veszprémi püspökkel.

Maternus (1395—1399). Brandenburgi származású ember. Zsigmond király kíséretében jött Magyarországra. Az ő püspökségének korából maradt reánk Ferenc berethalmi plebános és medgyesi dékán érdekes szabályzata a papság életéről és működéséről. Püspökünket a gyulafehérvári székesegyházba temették el.

Miklós (1400—1401). Lengyel származású ember, aki a ploczki székeskáptalan tagja volt. Később szebeni prépost lett. Majd kinevezték Erdély főpásztorává, de püspökké nem szenteltethette magát, hamarosan bekövetkezett halála miatt.

Upori István (először 1401—1402). Püspöki kinevezése előtt valósággal gyűjtötte a jövedelmező egyházi javadalmakat. Kinevezése után alig egy fél évvel a pápa a szerémi püspöki székbe helyezte őt át. Utódja:

Laki János (1402—1403) aki, mint erdélyi prépost 1400 körül a páduai egyetem jogi karán tanult. Püspöki székét el sem foglalhatta, mert Upori István semmiképen sem akarta elhagyni Erdélyt. Végre a pápa Lakit nevezte ki szerémi püspöknek, Erdély főpásztori székében pedig megmaradt

Upori István (másodszor 1403—1419). Megmaradásának az volt a föltétele, hogy Zsigmond

király pártjáról átállott a pápa által pártolt nápolyi László trónkövetelőnek pártjára. Nápolyi László vállalkozása ugyan csufos kudarcot vallott, de azért Upori továbbra is megmaradt Zsigmond király kegyeiben, mert rögtön igénybe vette a király által hirdetett amnesztiát. Püspökünk biztosította és szaporította az egyházmegye vagyonát. Sokat zaklatta a szász papokat a tized és a végrendelkezés miatt, úgy hogy a pápának kellett őket védelmébe venni. Sírja a gyulafehérvári székesegyházban van, melynek kincstárában őriznek e főpásztor hagyatékából: egy szentségtartót, egy ezüstkelyhet, három ezüst keresztet, egy ezüst szenteltvíztartót, füstölőt hajócskával és pásztorbotját.

Palóczy György (1419—1423). A krakkói és a bécsi egyetemen tanult. Szebeni prépost volt. Zsigmond király nagyban pártfogolta. Ő nevezte ki erdélyi püspöknek is, sőt rögtön be is iktatta állásába. Emiatt a pápa neheztelt, úgy hogy csak hosszú húzavona után sikerült számára megszerezni V. Márton pápa megerősítését. Püspökünk 1423-ban esztergomi érsek lett. Mikor 1439-ben meghalt, mint primás, 1000 arany forintot hagyott a gyulafehérvári székesegyháznak.

Csanádi Balázs (1423—1427). A bécsi egyetemnek volt hallgatója, majd csanádi prépost lett. V. Márton pápa nevezte ki erdélyi püspöknek. Az ő kormányzása alatt szüntette meg Zsigmond király a pápával egyetértőleg a szebeni prépostságot, mert a prépostok hanyagsága miatt birto-

kaik elkallódtak és az istentiszteleteket is hanyagul végezték. A prépostság birtokait, tetézve Zsigmond ajándékaival, Szeben város polgársága kapta azzal a kikötéssel, hogy kötelesek 15 misés papot tiszteességesen eltartani, akik naponta elmondják a 15 alapítványos misét. *Ekkor találkozunk egyházmegyénk történetében először az egyházközség fogalmával.*

Váraskeszi Lépes György (1427—1442). A bécsi egyetemen tanult. Már mint világi ember viselte az erdélyi székeskáptalan prépostja és az udvari káplán címét és élvezte a javadalmak jövedelmét. Tanult és ügyes ember volt, azért a pápa és a király sokszor küldötték követségbe. Az ő kormányzása alatt terjedtek el az egyházmegyében a huszita tanok, amelyek a nép gyatra anyagi helyzetében találták legfőbb támaszukat. Püspökünk 1431-ben Marchia Jakab inkvizitort hívta be Erdélybe. Ez a szentéletű férfiú minden erőszak alkalmazása nélkül, pusztán szavának és meggyőződésének súlyával, több mint 50.000 embert térített vissza a katolikus Anyaszentegyházba, úgy hogy a huszita eretnekség veszélye egyszer és mindenkorra elmúlt Erdély területén. (1726-ban XIII. Benedek pápa Marchia Jakabot a szentek sorába iktatta.) A vallási veszély megszűnt ugyan, de megmaradt a társadalmi baj s ezért a jobbágyok 1437-ben fellázadtak. A nemességnek alig sikerült ezt a lázadást elfojtani. 1439-ben pedig a törökök törtek be Erdélybe. Megostromolták Szebent. Fel-

dúlták Brassó külvárosát, Medgyest, Szászsebest és Gyulafehérvárt. Hunyadi Jánosnak azonban sikerült megvernie a török hadakat. Ezen győzelme emlékére építette fel a hadvezér a gyulafehérvári székesegyháznak szentélyét gót stílusban; alapítványt is tett, mert e székesegyházban akart halála után megpihenni hasonnevű testvéröccse mellett. Püspökünk 1438-ban és 39-ben szigorúan meghagyja a beszterceieknek, hogy *tanítót a pap akaratára ellen ne válasszanak s egyszersmind elrendeli, hogy a tanítót tisztességesen fizessék.* 1442-ben Mezőid bég vezérlete alatt újból törökök rohanták meg az egyházmegye területét. Harcra került a dolog s a marosszentimrei ütközetben maga Lépes püspök is elesett, 1442 március 18-án. Hamvai a gyulafehérvári székesegyházban pihennek.

De La Bischino Máté (1443—1446). Olasz származású fiatal pap, akit I. Ulászló király ajánlott a pápának püspöki kinevezésre. De IV. Jenő pápa a jelölt fiatal korára való tekintettel csak 1445-ben erősítette meg őt Erdély főpásztori székében. Hunyadi János Máté püspököt szerette volna a kalocsai érseki székbe ültetni. Közbe is járt a pápánál, a kinevezés is megtörtént, de eredménytelenül. Az erdélyi püspök vonakodott egyházmegyéjét elhagyni és a félig már a törökök által szétdőlt kalocsai egyházmegyét átvenni. A kinevezést tehát visszavonták és főpásztorunk a helyén maradt. 1453-ban, április 15-én, ő tartotta az első egyházmegyei zsinatot. Ő hívta meg Kapisztrán szent Jánost, hogy

a keletiek uniója érdekében munkálkodjék. Ő tette el Hunyadi Jánost, a kormányzót és lefejezett László fiának tetemét a székesegyházban. Gara Lászlóval és Ujlaki Miklós erdélyi vajdával együtt résztvett egy Mátyás király ellen szőtt összeesküvésben. Ezért a király őt meg is fosztotta a püspökségtől, illetőleg a püspökség javadalmaitól, de később újra megbékült vele az uralkodó. Kanonokaival és papjaival szemben erőszakos és kíméletlen volt.

Zapolyai Miklós (1461—1468). II. Pius pápa erősítette meg őt főpapi székében. *Az ő kormányzásának idején találkozunk először görög szertartású római katolikus püspökkel Erdély történetében.* Ez Makarius galici püspök volt, aki az erdélyi egyesült románok felett bírt joghatósággal. Az ő idejében vették birtokukba a ferencrendi szerzetesek a vajdahunyadi zárdát, melyet Hunyadi János ugyan a pálosok számára épített, de Mátyás király II. Pál pápa jóváhagyásával a ferencrendieknek adott át 1465-ben.

Veronai Gábor (1472—1475). Olasz származású ferencrendi szerzetes, Kapisztrán szent János volt tanítványa. A szenttel Erdélyben járt, hogy a husziták ellen predikáljon és az unio érdekében munkálkodjék. Majd Carvajal János bíbornok kíséretében találjuk, mint keresztes predikátort. Nándorfehérvár felszabadításában is részt vesz Hunyadi János oldalán. Azután Csehországba ment a husziták leküzdésére. Mivel Podjebrád György cseh

király pártolta az eretnekeket, azért a Szentszék felszólítására a cseh koronát először Kázmér lengyel királynak ajánlotta fel, majd ennek vonakodása után Mátyás királynak, aki elfogadta. A cseh háborúk idején Gábor atya Mátyás királynak a pápától díszkardot és hadvezéri főveget is hozott. Különben tartományfőnöke volt az osztrák, cseh, morva és stájer ferencrendi zárdáknak. Mátyás király, mert az ország főpapjaiban nem igen bízott, ez egyszerű szerzetest választotta ki Erdély püspökének. IV. Sixtus pápa e méltóságában meg is erősítette, sőt a szentszék oldalmelletti követének is kinevezte. A király a főkancellári tisztséget bízta reá. Ezért, mint püspök, keveset járt Erdélyben. 1474 utolsó napjaiban IV. Sixtus Gábor atyát kinevezte egri püspöknek, ahol a bíborosi méltóságot is elnyerte. 1479-ben Rómába ment, hogy Kinizsi Pál kenyérmezei diadaláról értesítse a pápát és a zsákmányolt török zászlókat átnyujtsa neki. Meghalt Olaszországban 1486 szept. 27-én.

Vingárdi Geréb László (1475—1501) Mátyás királynak unokaöccse volt. A ferrarai egyetemen tanult, de inkább humanista műveltségre tett szert, mint alapos theologiai tudásra. Mátyás király ki akarta nevezni nagybányai plebánosnak. *De a nagybányaiak erőlyesen tiltakoztak plebános választási joguk ezen megcsorbítása ellen.* Így plebános helyett erdélyi püspök lett. 1476-ban IV. Sixtus pápa hosszú habozás után, a királyra való tekintettel, megerősítette őt állásában. A habozás oka

az, hogy a püspökjelölt igen fiatalkoru volt s még a legkisebb egyházi rendeket sem vette fel. Helyette Bärenfuss Raymund argyesi püspök működött az egyházmegyében, mint segédpüspök. VIII. Incze pápa 1484-ben kinevezi „legatus a latere”-nek. Zsarnokoskodásával sok kellemetlenséget csinált, amit Pecchinoli Angelo, ortei püspök, pápai követnek kellett rendbe hozni. 1489-ben szenteltette magát püspökké. Ott volt Bécsben 1490-ben Mátyás király halálánál. A király halála után püspökünk Corvin Jánossal szemben II. Ulászló király pártjára állott s ezért sok birtokot kapott tőle. 1494 nyarán Ulászló Erdélybe jött s az őt vendégül látó püspöktől 12.000 arany forintot kért kölcsön, amely összeg soha többé vissza nem került a püspökség birtokába. 1498 július hó 22-én püspökségének 23-ik évében mondotta el első szent miséjét. Egy, most már meg nem határozható évben zsinatot tartott. 1501-ben Ulászló király a kalocsai érseki székre ajánlja őt VI. Sándor pápának, aki ki is nevezi. Betegsége miatt azonban új egyházmegyéjét nem is kereshette fel. Meghalt 1502 július hó 26-án. Eltemették birtokán, a valkó-megyei Atyán. Az ő tiszteletére építette 1512-ben Lászlai János, telegdi főesperes a gyulafehérvári kathedrális északi bejáratánál lévő renaissance stílusú előcsarnokot.

Kálmáncsehi Domokos (1501–1502). Előbb nagyváradi püspök volt. Rövid erdélyi püspöksége után elnyerte a kalocsai érsekséget.

BacsKay Miklós (1502—1504). A nyitrai püspökségről került rövid időre Erdélybe, mint az egyházmegye főpásztora. Járt követségben a francia udvarnál.

Thurzó Zsigmond (1504—1507). A király titkára volt. Előbb nagyprépost volt Székesfehérváron, majd püspök lett Nyitrán. A nyitrai püspökséget felszerélte az erdélyivel, de csak azért, hogy rövid idő múlva a nagyváradi püspöki széket foglalja el.

Perényi Ferenc (1507—1514). Apja Magyarország nádora volt. Csak nyolc éves volt, mikor az erdélyi püspökséget elfoglalta. Ezért csak X. Leo pápa erősítette őt meg állásában 1513-ban. Kormányzósága végén 1514-ben nagy parasztlázadás volt. Erdélyből Nagyváradra került püspöknek. Elesett a mohácsi ütközetben 1526-ban. Ő mondta az ütközet előtt szelid humorral a csatatéren összegyűlt püspöktársainak: „Írjunk Rómába szentté avatásunkért, mert vértanúságunk bizonyos.”

Várday vagy *Kis-Várday Ferenc* (1514—1524). Nevelője volt II. Lajos királynak az esztergomi és kalocsai érsekkel együtt. A váci püspökséget cserélte fel az erdélyivel. Ő építette a gyulafehérvári püspöki palota északi szárnyát.

Gosztonyi János (1524—1527). A királynénak, Habsburg Máriának volt kancellárja. II. Lajos király utasítja, hogy a szászokat világi perekben ne engedje egyházi bíróság elé hurcolni. Megölték Zapolya párthívei, mert a mohácsi csata után is híven kitartott az özvegy királyné mellett.

Gerendy Miklós (1527—). Gyulafehérvári örkanonok és királyi kincstárnok volt előbb. Ferdinánd király nevezte ki erdélyi püspöknek. Pápai megerősítést nem kapott. Székhelyén is csak rövid ideig maradhatott, mert a Zapolya-pártiak onnan kiűzték. 1529-ben Erdélyben volt, ahol a rendekkel tanácskozott az ország megvédéséről Zapolya és a török ellen. Különösen a szászokra támaszkodott. 1540-ben részese volt a Maylád-féle összeesküvésnek, amely Ferdinánd érdekében történt. Ő ment Németalföldre Ferdinándhoz segélyért. Egyházmegyéjével alig törődhetett.

Statileo János (1527—1542). Dalmát származású. Őrsi, majd budai prépost volt. 1521-ben II. Lajos király megbízásából Velencében járt, hogy szövetséget hozzon létre a török ellen. Gosztonyi halála alkalmából Zapolya nevezte ki Erdély főpásztorává. Pápai megerősítést nem kapott. Keveset időzött az egyházmegyében, inkább diplomáciai feladatokat kapott uralkodójától. Így 1527-ben ő védte János király érdekeit Olmützben azon a tanácskozáson, amelyet a lengyel király hívott össze, hogy Ferdinándot és János királyt kibékítse. Járt még azonkívül Péter moldovai vajdánál, I. Ferenc francia királynál, V. Károly császárnál és a pápánál. Meghalt 1542 április 8-án.

II.

A reformáció kora.

I. A reformáció jelentősége.

A vallás nemcsak magánügy, hanem mélyen belenyúl a társadalom szerkezetébe is. A vallás nemcsak tudás, dogmák elfogadása; nemcsak erkölcsi tényező, melyet egy becsületes élet kimerít; nemcsak szent érzületek összessége, hanem átfogja az embert minden képességeivel és tehetőségeivel egyetemben. Ezen igazságokra klasszikus példa a reformáció. Kezdeté szerény. Múló fegyelmi kérdések felett való vitatkozás. Később már új erkölcsi felfogást hirdet az évszázadokon át kipróbált régi erkölcstan helyett. Majd átcsap a hit és a tudományok terére. Megtöri erőszakkal a nyugateurópai gondolkozásnak és hitbeli felfogásnak egyetemességét és folytonosságát. Politikai téren szembeállítja egymással a keresztény népeket a legnagyobb veszély, a török támadások idején. Végre pedig rettenetes forradalmakban kiéli magát gazdaságilag is.

2. A reformáció Erdélyben.

A reformációnak mindeneken jelenségei egyházmegyénk területén is többé-kevésbé felismerhetők. Kezdeté szerény. A néptömegek a mozgalom jelentőségével még alig vannak tisztában. Csak a vezetők gondolkozásában vert gyökeret az új tan. A tömegben csak lassan, a hitviták, a predikátorok révén terjed el az új hit, az új erkölcsi felfogás. Politikában Erdély eddig hűen kitartott a nyugati kereszténység átfogó, nagy eszméi mellett. A keresztes hadakkal, a német-római császárral, a magyar királlyal és a pápával, szóval az egész művelt nyugattal együtt küzdött azon korszak legnagyobb kultúrveszélye, a török terjeszkedés ellen. Ez a politikai irány derékban kettétört a reformációval. Az erdélyi fejedelmek önállóságuk megóvása érdekében kénytelenek voltak szövetkezni a törökkel, majd a reformáció érdekében, az északeurópai protestáns fejedelmekkel együtt, támadólag léptek fel a katolikus német-római császárral szemben. Erdély így nagyjában kikerülte a mohamedán világ pusztításait, de politikája sajnálatos módon megerősítette a török uralmat Európában. Erdély megmaradt, de Konstantinápolytól Bécsig elpusztultak a keresztény műveltség hajtásai. Így Erdély katolikusai is szomorú helyzetbe jutottak. Magában az országban az új hitűek támadták. Az ország szövetségesei közül egyik sem segítette őket, sem a pogány török, sem a reformált északi hatalmak.

A szomszédos katolikus hatalom, a Habsburgok pedig ellenséges viszonyba kerültek Erdéllyel. Ilyen sárgalmas helyzetben igazán csak a Mindenható különös kegyelmének köszönhetjük, hogy az ősi vallásnak magva nem szakadt, hogy bár szerény keretekben, de megmaradt nálunk Krisztus igaz Anyaszentegyháza.

3. A szászok reformálása.

A szászok már a középkorban különleges elhelyezkedést biztosítottak maguknak az erdélyi püspökkel szemben. Egyházi fejük az esztergomi érsek volt, aki az akkor nagyjelentőségű földrajzi távolság miatt alig folyt be a nép vallásos kialakulására. Mikor az áldatlan politikai viszonyok miatt az erdélyi püspöki szék is megrendült, a szászok, kik mindig élénk összeköttetést tartottak fenn a németországi eszmeáramlatokkal, elérkezettnek látták az időt, hogy vallásilag is különváljanak az őket környező népektől. Luther íratait már 1519-ben ismerik Szebenben, ahová német kereskedők hozták be. S ezek az iratok oly forrongást keltettek, hogy az esztergomi érsek kénytelen volt Kaplony László kanonokot Szebenbe küldeni, hogy ott rendet teremtsen. Kaplony működése, valamint az 1525. évi országgyűlés azon határozata, hogy a lutheránusokat, mint felforgató eretnekeket, el kell égetni, egy időre elnyomta a mozgalmat. A csend azonban nem sokáig tartott. 1542 október havában a barcasági kerület papjai Honterus veze-

tése alatt elszakadtak a katolikus anyaegyházról, 1543 november 25-én pedig az összes többi szász papok. Megalakították az *evangelikus* vagy más néven *lutheránus* egyházat. Az elszakadás nem volt erőszakos. Talán még maguk a vezető papok sem értették át egészen a reformáció jelentőségét. Hiszen az istentiszteleten alig változtattak valamit. Csak a latin nyelvet kezdi a német anyanyelv fokozatosan kiszorítani. 1555-ben még élénk érintkezésben állottak Oláh Miklós esztergomi érsekkel, sőt a brassóiak a neki járó tizedet is megfizették még ekkor. Gyertya az oltáron, miseruha, sőt a fülgyónás is megmaradt, sok helyen egész a XVIII. század végéig. A szászok egységes eljárását nagyban elősegítette Honterusnak brassói nyomdája, amely teljesen az új hitnek a szolgálatába állott. A szászok reformációja 1572-ben fejeződik be, amikor a Báthory István fejedelem kezdeményezésére összehívott medgyesi zsinat elfogadja az augsburgi hitvallást s ezzel utját vágja a kálvinista és unitárius tanok terjedésének. Az augsburgi hitvallás mellett a szászok még a protestáns fejedelmek korában is hűen kitartottak.

4. A reformáció kezdete a magyarok között.

A magyarok reformálása nem történt olyan egységesen és tervszerűen, mint a szászoké. Először az erdélyi püspökség zilahi és tasnádi birtokain lakó hívek tértek át a lutheránus vallásra.

Nem meggyőződésből, hanem mivel Drágfy Gáspár Statileo püspöknek 1542-ben bekövetkezett halála után ezeket a birtokokat elfoglalta s nem akarta többé visszaadni. Inkább rábirta a szatmár- és középszolnokmegyei papságot, hogy önálló, evangélikus vallású egyházkerületet alkossanak. A *református* vagy más néven *kálvinista* felekezetnek is akadtak nemsokára követői. Pártfogójuk Petrovity Péter temesi főispán és János Zsigmond királyfi egyik gyámja volt. Ez a főúr nagy törökbarát volt s ezért éles ellentétbe jutott az óvatos Martinuzzi Györggyel, aki titokban a magyar királlyal kereste a megegyezést. Petrovity tehát az új hiten levőket pártolta, amennyire csak tehette. Mikor Martinuzzit 1551 dec. 17-én az alvinci kastélyban Castaldo generalis meggyilkoltatta s benne elveszett a katolicizmus legerősebb támasza, a hitujtók rögtön megkezdték munkálkodásukat. Megrohanták a templomokat, zárdákat s kiűzték a papokat meg a szerzeteseket. Castaldo hadserege csak ideiglenesen tudta itt-ott megakadályozni a vallási forradalmat. 1556-ban a török szultán kijelentette, hogy Erdélyt János király özvegyének, Izabellának és fiának, János Zsigmondnak szánta. Erre a református vallás mindenfelé elterjedt, kivéve a Székelyföldet.

5. A vallásszabadság kimondása.

A kálvinista vallás térfoglalása akkora volt, hogy követői már egyeduralomról is ábrándoztak. Minden más vallást ki akartak tiltani az ország terü-

letéről. A hithű, katolikus Izabella királynénak azonban sikerült ezt megakadályozni. A lutheránus szászok, valamint a katolikus székelyek segítségével az 1557. évi tordai országgyűlésen *a vallásszabadságot* törvénybe iktatta. E törvények szerint mindenki azt a vallást követheti, amelyet akar és az új hit követőinek megtiltották a régi vallás csúfolását és híveinek bántalmazását. Sajnos, a tordai országgyűlés a vallási villongásoknak nem a befejezője, inkább csak a kezdete volt. A harc hevében nem vették komolyan a vallásszabadság eszméjét, hanem továbbra is minden eszközzel küzdöttek egymás ellen. Így mikor Petrovity 1557 novemberében meghalt, a magyar és szász evangélikusok 1558-ban két országgyűlésen is eltiltották a református vallás terjesztését. Ekkor átmenetileg még a katolikusok helyzete is javult.

6. A kálvinista és unitárius vallás megerősödése.

Nemsokára újabb csapás érte a hitegységet. Izabella királyné súlyos betegségbe esett s ezért udvarába fogadta Blandrata György orvost, aki külföldről magával hozta Socinus unitárius eretnekségét. A királyné halála után Blandrata és a pogány reneszánsz műveltségű Csáki Mihály kancellár rávették az ifjú János Zsigmondot, hogy Alexius (Madarász) Dénes evangélikus szuperintendens kezéből két szín alatt megáldozzék s így a katolikus vallást elhagyja. A fejedelem példáját számosan

kövezték. Az 1562. évben kitört székely lázadás sem változtatta meg a dolgok folyását. A fejedelem a fellázadt katolikus székelyeket leverte, jogaiktól megfosztotta s jobbágyokként protestáns főembereinek adományozta őket. Így a földesurak nyomására a székelyek között is elterjedt a református vallás. E forradalom után épültek a Székelytámad és a Székelybánja várak. 1564-ben a tordai országgyűlés a reformátusoknak is megadta a teljes vallásszabadságot, sőt Blandrata biztatására János Zsigmond is elhagyta az evangélikus vallást és református lett. Ennyi biztatás után nem csoda, ha a reformátusok 1565 május elején reátámadtak a gyulafehérvári székesegyházra, onnan oltárokat és képeket kidobáltak s a katolikus papokat kiűzték a városból. E nehéz időkben a katolikusoknak egyetlen támasza Báthory István, János Zsigmondnak hadvezére volt. Báthory eleinte szerencsésen harcolt Miksa császár és király hadserege ellen, de utóbb Schwendi Lázár a pihenő erdélyi hadakat szétszórta Báthory távollétében s nemcsak Szatmárt és Nagybányát, hanem még a tokaji és az erdődi várakat is elfoglalta. A fejedelem e csapás hallatára rögtön békét akart kötni Miksával. A békeponthoz végleges megfogalmazására Báthory Istvánt küldte Bécsbe. Sajnos, ez a béke, amely hivatalosan lett volna Erdély nyugalalmát visszaadni, nem jött létre.

János Zsigmond a török szultán udvarából oly messzemenő támogatásra nyert ígéretet, hogy

szándékát rögtön megváltoztatta és Báthory révén elfogadhatatlan békefeltételeket nyújtott át Bécsben. A fejedelem ingatagságának Báthory volt az áldozata. II. Miksa őt haragjában harmadfél évig őrizetben tartotta udvaránál, úgy hogy az erdélyi ügyekben befolyását a katolikusok javára nem érvényesíthette. Újra megkezdődött a harc. A fejedelem csapataival Erdőd felé vonult, hogy egyesülhessen a törökök seregével. Jöttének hírére a nagyváradi reformátusok fejszékkal felfegyverezve berontottak az ottani székesegyházba, ott mindent porrá zúztak, sőt feltörték Szent László király márványkoporsóját is és kihányták a szent király hamvait. Ilyen előzmények után az 1556-iki országgyűlés határozatot hozott, hogy az: „afféle egyházi renden való egyházi személyek, kik a pápai tudományhoz és emberi szerzéshez ragaszkodnak és abból megtérni nem akarnak, az ő felsége birodalmából mindenönnen kiigazíttassanak.” E szerencsétlen határozatnak rettenetesekek voltak a következményei. Nemcsak elfűzték mindenünnen a kath. papokat, hanem sok közülük bele is halt az elszenvedett ütlegekbe. Az ingatag fejedelem pedig Blandrata György és Dávid Ferenc volt kolozsvári plebános biztatására harmadszor is vallást változtatott és sok erdélyi nemessel egyetemben *unitáriussá* lett. Rajta volt, hogy a nép is kövesse őt új vallásában. Szép szóval, majd szigorú parancssal s fegyveres néppel akarta a csíkiakat az unitárius hitre téríteni. De hiába. István, a szentéletű

gyergyóalfalvi plebános fölismerte a veszedelmet. Elvitte híveit a csíksomlyói Szűz Máriához, ahová Csíknak többi vidékéről is összegyűlt a nép. Imádkoztak, megáldoztak s egy ferencrendi barát szavára fegyvert ragadtak. A szárhegyi leányok kibontott hajjal állottak a csapat élére. Az Udvarhelyre vivő uton találkoztak a fejedelem csapataival. Talán meg is ütköztek. Az üszköt csóváló, kibontott hajú hajadonoktól azonban annyira megijedtek a csapatok, hogy visszavonultak. Pünkösdi szombatján a győztes katolikus sereg visszatért Somlyóra hálát adni a Szűzanyának. S ettől az időtől kezdve jött szokásba a somlyói búcsujárás.

E zavaros és forradalmi időknél János Zsigmond halála vetett véget.

7. A katolikus fejedelmek kora.

(1571—1605.)

János Zsigmond 1571 március 4-én halt meg. Utána a rendek Báthory Istvánt választották meg Erdély fejedelmévé. Mikor ő elfoglalta a lengyel királyi trónt, helyette Erdélyben testvére, Báthory Kristóf kormányzott, akit utóbb fia, Báthory Zsigmond követett a fejedelmi széken. A Báthoryak mind erős meggyőződésű katolikusok voltak. A katolikus fejedelem hatása csakhamar mutatkozott is az ország vezetésében s erre nagy szükség volt. János Zsigmond halála után ugyanis az erdélyi egyházmegye siralmas állapotban maradt vissza. Nemcsak a hívek száma csökkent meg

óriási mértékben, de nagy hiány volt papokban is. Székelyföldön mindössze 25 plebános működött. A híres csíksomlyói ferencrendi zárdában, amely e nehéz időkben igazi mentsvára volt a katolicizmusnak, csak négy felszentelt barát és három fráter élt. Másfelé még sokkal szomorúbb volt a helyzet. Napi járóföldeken nem lehetett katolikus lelkészt találni. Helyüket a nagyobb községekben és a városokban protestáns predikátorok foglalták el. Kisebb helyekre még belőlük sem jutott, úgy hogy a nép vallási szempontból teljesen elvadult. A meglévő kevés pap sem állott a helyzet magaslatán. Papnevelő intézet hiányában alig volt képzettségük. Annyit tudtak, amennyit egymástól tanultak. Püspök helyett két választott főesperes, egyik Somlyón, a másik Gelencén igazgatta a papságot, természetesen anélkül, hogy rendet tudott volna tartani. Megtörtént azért, hogy sok lelkész beházasodott valamelyik nemes családba anélkül, hogy ez nagyobb feltűnést keltett volna.

8. A jezsuiták.

Báthory, hogy a bajokon segítsen, az ellen-reformáció legkiválóbb bajnokait, a jezsuitákat hozta be az országba 1579-ben. Az országgyűlés is megadta nekik a letelepülési engedélyt, de azzal a kikötéssel, hogy tanításon kívül semmi mással nem szabad foglalkozniuk. A fejedelem a kolozs-monostori volt bencés apátságot és annak birto-

kait adta a rendnek, hogy Kolozsváron főiskolát állíthasson fel. A jezsuiták csakhamar meg is szerezték maguknak Kolozsváron a ferencrendiek elhagyott kolostorát és templomát és ott iskolát szerveztek, amelyben még a főiskoláknál szokásos címeket (baccalaureatus, magister, doctor) is meg lehetett szerezni. A Jézus-társasági atyák még más városokban is megtelepedtek, pl. Gyulafehérváron és Nagyváradon, ahol szintén alapítottak iskolát.

A jezsuiták működése felbecsülhetetlen eredménnyel járt. Nemcsak iskoláik voltak elsőrangúak, úgy hogy sok protestáns szülő hozzájuk küldötte gyermekét; nemcsak mint missziós predikátorok dolgoztak nagy eredménnyel, úgy hogy *a csíki székelemek önként adót róttak magukra*, hogy a jezsuiták fenntartásához járulva, jobban papokhoz jussanak, hanem irodalmi téren is kiválóan működtek. Az irodalommal foglalkozó jezsuiták egyik legismertebb alakja Szántó István. Műveik előbb külföldön, Ausztriában és Lengyelországban jelentek meg, utóbb Kolozsvárt saját nyomdájuk is volt. Érdekes megemlíteni, hogy Báthory István fejedelem utasította a jezsuitákat, hogy *román* könyveket is nyomassanak, különösen kathekizmust. Ilyen munkálkodás mellett nem csoda, ha a katolikus hitélet újra oly magasra lendült, hogy felkeltette a protestánsok irigységét. A kiskorú Báthory Zsigmond uralkodása alatt sikerült nekik keresztülvinni az 1588. évi országgyűlésen a jezsuiták kitiltását azon a címen, hogy nemcsak az iskolákban taní-

tottak, hanem másirányú működést is fejtettek ki. De a katolikusok nem hagyták annyiba a dolgot, összefogtak s 1595-ben sikerült nekik a jezsuiták visszahívását az országgyűléssel elfogadtatni. Ettől kezdve Bocskay fejedelem koráig, 1606-ig, nyugodtan működhettek a rend tagjai Erdélyben. Még Mihály vajda is elismerte szerzett jogaikat rövid uralkodásának ideje alatt.

9. Egyházkormányzat.

Statileo Jánosnak 1542-ben bekövetkezett halála után az erdélyi egyházmegyének nem volt főpásztora. A jezsuiták munkálkodása folytán mindinkább tért hódított az a meggyőződés, hogy mint minden más vallásfelekezetnek van, úgy a katolikusoknak is kellene egy püspök. A katolikus fejedelmek élénken pártolták az eszmét, de sajnos, a püspöki birtokok mind idegen kézre kerültek s ezért nem lehetett a katolikusoknak rendes egyházfőt adni. Báthory Zsigmond ekkor unokatestvéréhez, Báthory Endre lengyelországi bíborshoz fordult, hogy valamiképen segítsen az elhagyott erdélyi katolikus híveken. Ő hozzá fordult az *erdélyi katolikusok státusgyűlése* (congregatio universorum catholicorum in Transsilvania) is, papokat kérve tőle. A bíboros meg is tett minden lehetőt. Püspököt ugyan nem tudott adni az egyházmegyének, de gondoskodott a választott esperesek helyett kinevezett esperesekről s az ő révükön

igyekezett megreformálni a szétszórt papság életmódját. Rendezte az egyházi biráskodást is, amelyet teljesen kivett a másvallásúak kezéből, úgy, hogy többet protestáns nem ítélkezhetett vallási dolgokban katolikusok felett. 1598 május 1-én a fejedelem végre elhatározta magát egy püspök kinevezésére. Választása *Napragy Demeter* kancellárra esett s így ő lett Erdély tópasztora, de megtartotta egyszersmind a kancellárságot is, úgy, hogy működése nem hagyott maradandóbb nyomot az egyházmegye történetében. Mivel Napragy híve volt Erdély és Magyarország egységesítésének, 1601-ben száműzték Erdélyből. Vele egyelőre újból megszakadt az erdélyi püspökök sora.

10. A protestáns fejedelmek kora.

(1605—1690.)

A Báthoryak után az erdélyi rendek Bocskai István személyében protestáns férfit ültettek a fejedelmi székbe 1605 febr. 21-én. S ezen időtől fogva Erdély önálló fejedelmei mind protestánsok voltak. Uralkodásuk alatt a katolikusoknak sokat kellett szenvedniök. Sok üldöztetésnek, jogfosztásnak és törvénytelenységnek voltak kitéve. Fogytak is, de meg nem törtek. Hogy Erdély bércei között Krisztus Egyháza teljesen el nem pusztult e zavaros időkben, azt Isten végtelen kegyelmén kívül, az akkori katolikus nép és papság erős hithűségének köszönhetjük, amely átélt nemcsak külső üldözteseket, hanem belső zavarokat is. Köszönjük to-

vábbá a nyugaton erélyesen megindult és már szép eredményeket elért ellenreformációs mozgalomnak, amely különösen a magyarországi Pázmány Péter személyében hatott ki Erdélyre is. Bocskay István, aki eredményesen harcolt a magyar király ellen, hatalmának tudatában kitiltotta a jezsuitákat a fejedelemség területéről, úgy hogy többé nem működhettek nyilvánosan. Utóda Rákóczy Zsigmond lett. Tőle a katolikusok helyzetük javulását remélték, de hiába. Az 1607-iki kolozsvári országgyűlés kimondotta ugyan a teljes vallásszabadságot, de azt a jezsuitákra nem terjesztette ki. Hiába sérelmezték ezt az intézkedést a katolikus főurak és maguk a jezsuiták, a törvényt megváltoztatni nem tudták. Csak annyit értek el, hogy a fejedelem kijelentette, hogy a jezsuitákat nem valami erkölcsi fogyatékoság miatt, hanem a katolikus hit ellenségeinek ösztönzésére kellett kitiltani. Utána Báthory Gábor következett a fejedelmi székben. Uralkodása alatt jelent meg Erdélyben *Szentandrásy István* felszentelt szamandriai és címzetes erdélyi püspök, akit a Szentszék, mint püspöki helynököt küldött Erdélybe. Sajnos, a csíki papság nem fogadta szívesen a fejedelmi biztosok kíséretében megjelenő főpapot, mert félt, hogy sok visszaélést, melyet a papság akkoriban tévesen jognak tartott, ki fog irtani közülük. Ezért segítség helyett, csak nehézségeket támasztottak neki. Akkoriban a fejedelem személye ellen néhány főúr, kiknek családi békéjét a feslett erkölcsű Báthory

feldulta, merényletet tervezett. A fejedelem a merényletet a katolikusokra fogta s azért még jobban üldözte őket. Szentandrásy püspöknek el kellett hagyni az egyházmegyét. 1610-ben a beszercei országgyűlés pedig határozatilag kimondja, hogy „a katolikusoknak püspökük ne legyen”. Azonkívül kitiltották a katolikus papokat Tövisről, Gyulafehérvárról, Kolozsmonostorról és Szilágy-somlyóról.

A fejedelem erőszakos halála a további üldözéseknek elejét vette. Utóda Bethlen Gábor alatt a katolikusok helyzete türethetőbbé vált. A jezsuiták is visszatérhettek régi helyükre, mert ez a becsvágyó fejedelem komolyan arra gondolt, hogy henőstül a Habsburg családba és katolikussá lesz. Terve azonban a bécsi udvar merevségén hajótörést szenvedett. Nagyban befolyásolta Bethlen Gábor türelmes vallási politikáját az a körülmény is, hogy a király a magyarországi reformátusoknak csak annyi kedvezményt volt hajlandó adni, amennyit Erdélyben a katolikusok birnak. Ezért egyezett belé a fejedelem *Fejérdi Márton* szepesi kanonoknak erdélyi főesperessé és vikáriussá, azaz püspöki helynökké történt kinevezésébe. Ezzel az erdélyi egyházmegye, ha nem is püspököt, de legalább egyházfőt kapott. Fejérdi munkája különben sok nehézséggel járt, mert reá várt a feladat, hogy a mult zavaros idejében erősen meglazult egyházi fegyelmet a trienti zsinat határozatainak szellemében megreformálja. Bethlen Gábor ural-

kodása alatt sem lehettek a katolikusok megelégedve sorsukkal. Azt az ellenséges érzületet, mellyel a katolikusok ellen abban a korban viseltettek, az alvinci származású *Pongrácz István* jezsuita atya sorsában szemlélhetjük. Ezt a derék erdélyi embert, két más társával egyetemben, Bethlen Gábor katonái, Rákóczy György vezérlete alatt, 1619 szeptember havában Kassán, kegyetlen módon megkínozták és megölték csak azért, mert pápista hiten volt. Pongrácz társai voltak: a horvát származású Kőrösi Márk, esztergomi kanonok és a lengyelországi Grodecz Menyhért jezsuita. A katolikus Anyaszentegyház 1904-ben mindhármukat boldoggá avatta. Bethlen Gábor 1629 nov. 15-én halt meg. Utána rövid ideig özvegye, Brandenburgi Katalin kormányozta az országot. A katolikusok a fejedelemnő pártján állottak, mert köztudomású volt, hogy kedveli a katolikus vallást, sőt titokban vissza is tért az Anyaszentegyház kebelébe. Beiktatásakor nagy lelki küzdelmek után a protestáns rendek kedvéért ugyan újra református lett, de azért a katolikusok hűen kitartottak mellette. Így sikerült nekik kivívni, hogy az 1630-ban Gyulafehérvárt tartott országgyűlésen visszavonják a beszercei gyűlés határozatait és kimondták, hogy a jezsuiták, úgy mint Bethlen Gábor idejében, Gyulafehérváron, Monostoron és Karánsebesen szabadon működhetnek. Utána Bethlen István uralkodott rövid ideig, kit I. Rákóczy György követett a fejedelmi széken. Rákóczy kénytelen volt túrni a

katholikusokat, bár egyáltalában nem viseltetett rokonszenvvel irányukban. Különösen a jezsuitáktól akart szabadulni. Helyettük a ferencrendieket pártolta minden kínálkozó alkalommal. Uralkodásának idején jött Erdélybe *Simándi István*, kit Ferdinánd magyar király nevezett ki erdélyi püspökké. Simándi bár nem kapta meg a pápai megerősítést, rendet akart teremteni az egyházmegegyében. Zsinatot hívott össze, azonban a megjelent papság hallani sem akart fegyelmi újításokról. Tiltakozott a csak kinevezett püspök működése ellen, úgy hogy Simándit végre fejedelmi hatalommal kiharcolták Erdély területéről.

11. Az erdélyi róm. kath. státus keletkezése.

Püspök és rendes egyházi kormányzás hiányában egész természetes, hogy a világi elem mindinkább nagyobb és nagyobb szerepet kezdett játszani a katolicizmus belső életében. Egyes világi főurak papokat alkalmaztak és bocsájtottak el; igyekeztek menteni az egyházi vagyonnak még meglévő roncsait s különösen az országgyűléseken törekedtek elviselhető törvényeket kiharcolni az elienséges érületű többségtől. Munkálkodásuk külföldben is az ország akkori törvényeiben gyökeredett. Már az 1571. és 1573. évi országgyűlések megadták a katolikusoknak is az autonómiát, azaz azt a jogot, hogy belső ügyeiket önmaguk intézzék el. Ezt a feladatot az akkori paphiány

mellett a világi elem segítsége nélkül megoldani nem lehetett. A katolikus nemesség elszigetelt törekvései lassan találkoztak. Közös megbeszéléseket folytattak a gyakran megtartott országgyűléseken, amelyekbe, a dolog természete szerint, belevonták azokat a tekintélyesebb egyházi férfiakat is, kik különben nem voltak tagjai az országgyűléseknek. Így alakult meg az erdélyi országgyűlések mellett a katolikus hit, vagyon és intézmények védelmére a még máig is fenálló „erdélyi római katolikus státus”. Láttuk, hogy már 1591-ben Báthory Endre lengyelországi bíborshoz, nemcsak a fejedelem, hanem az „összes erdélyi katolikusok közgyűlése” is fordult irányításért és papokért. Ez a státusgyűlés különösen I. Rákóczy György fejedelemsége alatt kezdett jelentős szerepet játszani, miután már hosszú és munkában gazdag mult állott háta mögött, amely létjogosultságot adott neki. Simándi István kinevezett erdélyi püspök kiutasítása után a katolikus rendek és a jobb érzésű papság erélyesen kezdtek fellépni. Az 1640. évi országgyűlésen beadták sérelmeiket, hogy t. i. nincsen egyházfőjük, püspökük, bár a többi felekezetnek, még az akkoriban hivatalosan el nem ismert görög-keletinek is van. A jézsuitakat folyton kiutasítják. A katolikus papokat egyre-másra akadályozzák szent hivatásuk teljesítésében. A katolikus rendek ajánlatot tettek, hogy jelölnek három olyan erdélyi vagy magyarországi papot, kik közül a fejedelem bármelyiket kinevezheti püspöknek. A rendek aján-

lata nem talált meghallgatásra. Püspökökről tudni sem akart a fejedelem. A katolikus papok járás-kezelését és a jezsuiták bebocsátását is lehetetlennek mondotta. Csak abba egyezett bele, hogy a „katolikus státusok“ a vikáriusság tisztére három lelkészt jelöljenek s megígérte, hogy e vikáriusnak megadja mindazon jogokat, amivel régebben is bírtak. A jelölést megejtették. I. Rákóczy György választása *Szalinai István* bosnyák ferenczrendi papra esett, kit a Szentszék már 1636-ban az erdélyi missziós terület főnökének és később az erdélyi ferenczrendi Örség őrének nevezett ki.

12. A licenciátusok.

Szalinai szomorú állapotban találta az egyházmegyét. A katolikus lelkészek száma feltűnően csekély volt s a meglévő papság között is erős kézzel kellett volna előbb rendet teremteni. A vikárius Magyarországról akart papokat hozatni Erdélybe, mikor azonban terve nem sikerült, világi emberekre bízta az elárvult plébániák vezetését. Ezeket a világi embereket licenciátusoknak nevezzük. A licenciátusok, amíg hivatalban voltak, a fejedelem részéről papi kiváltságokban részesültek. Az istentiszteletek végzésénél reverendát és karinget viseltek. Ők olvasták fel vasár- és ünnepnapokon az evangéliumot, kihirdették a bűjtöket s a szűkséghez képest kereszteltek, temettek és eskettek is. Sok helyen oly örömmel fogadták őket, hogy még

be is iktatták, mint a rendes plébánosokat. Mivel ezeknek a világi férfiaknak sokszor igen csekély képzettségük volt, úgyhogy a rájuk bízott munkát csak nagyon hiányosan tudták elvégezni, azért Szalainai a fehéregyházi ferenczrendi kolostorban licenciátus-képző iskolát állított fel, amelyben a kiválasztott és önként jelentkező világi férfiak előbb néhány heti tanfolyamot tartottak, majd a sikeres vizsga után személyenként megbízó levelet kaptak. A fehéregyházi licenciatus-képző iskola egész 1649-ig állott fenn. Akkor a fejedelem ezt a kolostort felszolta, mert Csíksomlyón és Mikházán kívül több barátzárdát nem akart eltűnni Erdély földjén. A legtöbb licenciatussal Udvarhelyszéken találkozunk. Szalainainak sok vesződsége volt a székelyföldi papsággal, amely nem igen akart szigorú utasításaihoz alkalmazkodni. Saját papjai minduntalan bepanaszolták őt a fejedelemnél, úgyhogy a vikárius beleúnt a sok nehézségbe és lemondott. De a fejedelem 1647-ben másodszor is kinevezte vikáriusnak.

13. Az „Approbata Constitutio“-k.

I. Rákóczy György fejedelmet fia II. Rákóczy György követte. Buzgó kálvinista volt s a kálvinizmust Erdély egyedüli vallásává szerette volna tenni. Tervét azonban nem tudta keresztülvinni, mert kalandos politikája sem időt, sem alkalmat nem nyújtott hozzá. Lengyelországi vállalkozása kudarccal végződött, emiatt elveszítette a törökök

pártfogását és a fejedelmi trónt. De ellenfele, Rédei fejedelemségébe sehogysem tudott belenyugodni s azért a bécsi udvarral és a Szentszékkal kereste az összeköttetést. Hányatott életét az 1660. év június 7.-én vívott szászfenesi csatában fejezi be. Az ő nevéhez fűződik az „Approbata Constitutiok“ megalkotása és megerősítése. Ezekben a „constitutiok“-ban összegyűjtötték mindazokat a törvényeket, amelyeket az országgyűlések vallási kérdésekben hoztak s e törvény-gyűjteményt a fejedelem 1653 március 15.-én erősítette meg. Érdekes, hogy milyen gonddal igyekezett az erdélyi törvényhozás a hívek valláserkölcsei életét megoltalmazni. Szigorú büntetések sújtják azokat, akik káromkodnak, megszegik a vasárnapi munkaszünetet, vagy elmulasztják az istentiszteletek pontos betartását. Erkölcsi tekintély hiányában törvényekkel akarták a híveket istenes életre szorítani. Az „Approbata Constitutio“-k megjelenése a katolikus ügynek is nagy előnyére vált. Legalább tisztán lehetett látni a szövevényes és bonyolult jogi kérdésekben. S látták a katolikusok azt is, hogy vallási tekintetben mennyi jogosultásnak, mellőztetésnek és megszorításnak vannak kitéve. S ezért törhetetlenül tovább folytatták a harcot jogaikért.

11. A fejedelemség hanyatlása.

II. Rákóczy György szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjáratával kezd hanyatlani Erdélyben az önálló fejedelemség. Az öt gyors egymás-

utánban felváltó fejedelmek javarészt örökös háborúságban töltik el idejüket. Végre a török kormány kezdeményezésére Apafi Mihály került a fejedelmi székbe, aki azonban gyöngé és tehetetlen volt. Helyette felesége Bornemissza Anna és Teleki Mihály vezették az ország sorsát. Apafi uralkodása alatt is kénytelenek voltak a katolikusok előállani panaszaikkal. 1665-ben Kolozsvár számára szabad vallásgyakorlatot, az egyházmegye számára püspököt és minden korlátozó törvény eltörlését kívánják. Bár ezeken a tárgyalásokon Kászonyi leleszi prépost személyében a magyar király is képviseltette magát, eredményre mégsem vezettek. Még 1675-ben, a fogarasi országgyűlésen is panaszkodnak a katolikus rendek, hogy a híveket és a papokat folyton zaklatják; katolikusok protestáns lelkészeknek kénytelenek adózni; Kolozsváron még mindig nincsen templomuk s azért nyilvános istentiszteletet ott nem tarthatnak; és még sok hasonlót. A protestánsok viszont szemükre hányták a katolikusoknak, hogy vikáriusuk valósággal püspök, pedig ezt tiltják az ország törvényei. Valami igaz volt a protestánsok vádjában, mert *Domokos Kázmér* ferencrendi atya, a vikárius, ha nem is volt megyes püspök, de a pápa 1668 június 17-én Rómában felszentelte és a coronai püspöki címet adományozta neki.

Időközben Erdély védőjének, a töröknek hatalma kezd megtörni. A német-római császár és a magyar király csapatai mindjobban közelednek

Erdély határai felé. Megjelenik az országban Dunod jezsuita atya, hogy szövetséget hozzon létre Erdély és a Havasalföld között a törökök ellen. Teleki meg is egyezik vele s erre 1685-ben a német hadak beszállásolása Erdélyben kezdetét veszi. A rendek 1686-ban kikötik ugyan, hogy ez az új szövetség az ország vallási helyzetén semmit sem fog változtatni, de azért a vallási egyensúly mindjobban a katolikusok felé billen. I. Lipót átveszi az uralmat Erdély fölött s 1690 október 16-án aláírja azt a diplomát, amely Erdélynek önállóságán csorbát ejtett ugyan, de azért újra belekapcsolta a nyugati kereszténység életébe.

15. Püspökök névsora.

A katolikus egyházjog határozatai szerint csak azt tekinthetjük igazán püspöknek, aki a Szentszék kinevezését vagy megerősítését fel tudja mutatni. Világi hatalom, még ha a pápától erre jogot is nyert, legfeljebb püspöki címet és vagyont adhat jelöltjének, de püspöki joghatóságot nem. Ebből a szempontból ítélve, a reformáció korabeli erdélyi püspököket nem tekinthetjük egyházmegyénk valódi főpásztorainak, sőt a középkor két utolsó püspökét, Gerendy Miklóst és Statileo Jánost sem. De mivel e nehéz időkben voltak, akik legalább püspökségünk címét mentették meg az enyészettől, hálából emlékezzünk meg róluk is. Jegyezzük meg, hogy az említendőeknek a püspöki címet a magyar

királv adta, mint a magyarországi katholicizmus legfőbb kegyura.

Medgyesi Ferenc (1551—1553) dobokai főesperes és püspöki helytartó volt. Az erdélyi rendek 1551 június 12-én beleegyeztek, hogy kinevezzék őt erdélyi püspökké. Ez azonban nem történt meg. 1553-ban már csanádi püspök s neki írja Ferdinánd király, hogy

Bornemissza Pál (1553—1579) személyében új főpásztort adott az erdélyi egyházmegyének. Bornemissza azelőtt veszprémi püspök volt és királyi tanácsos. Abból a hosszú időből, amely alatt az erdélyi püspöki címet viselte, csak három évet tölthetett Erdélyben. 1556-ban el kellett távoznia az országból, miután mindent átadott Petrovity Péternek. Később a nyitrai püspökség adminisztrátora lett. Erdélyi tartózkodásának idejében építette föl a püspöki palota déli szárnyát.

Napragy Demeter (1596—1601). Báthory Zsigmond fejedelem nevezte ki püspöknek. A gyulafehérvári székesegyházat is visszakapta az unitáriusoktól egy időre. Jó embere volt a császárnak. Mikor a fejedelem ki akart egyezkedni Rudolf császárral, Napragy volt a követ. 1601-ben száműzték az országból. Magyarországon később kalocsai érsek lett.

Szentandrásy István (1618—1632). Volt győri kanonok, felszentelt szamandriai és címzetes erdélyi püspök. A Szentszék parancsára rövid ideig Erdélyben is tartózkodott. 1632-ben veszprémi püspök lett.

Hosszútóy (Hosszútóthy) László (1632). Későbbi nagyváradi püspök és

A gyulafehérvári székesegyház

Simándi István (1635—1651), aki járt Erdélyben, szintén viselték egyházmegyénk főpásztori címét.

Pálfalvay János (1654—1655) 1655-ben elnyerte a nagyváradai püspöki címet.

Szentgyörgyi Ferenc (1659) 6000 forintot adományozott a nagyszombati papnevelő intézetnek két erdélyi theologus taníttatására. Váci püspök lett.

Szegedy Ferenc (1662), aki szintén elnyerte a váci püspökséget,

Tolvay (Folnay) Ferenc (1665) és

Szenttamásy Máté (1666—1676) más egyházi állások mellett az erdélyi püspöki címet is megkapták. Ez utóbbi a nagyszombati papnövelőnek 12000 forintot adott négy erdélyi theologus ellátására.

Mokcsay András (1676) leleszi prépost és egri káptalani nagyprépost volt. Lipót császár megadta neki az erdélyi püspöki címet, melyet még viseltek:

Sebestyén András (1681) és

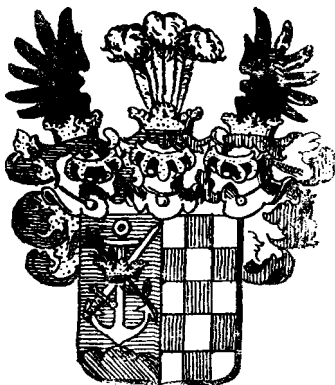
Kada István (1687).

Ilyés András (1696) volt e kor utolsó püspöke. Működése már a katolicizmus visszaállításának korszakába esik.

Az említett címzetes püspököktől jól meg kell különböztetnünk a vikáriusokat vagy püspöki helynököket, akik bár sohasem viselték az erdélyi püspöki címet, tényleg mégis némi joghatóságot gyakoroltak Erdély katolikus hívei fölött. E vikáriusok egyházi joghatóságukat vagy közvetlenül a Szentszéktől kapták, vagy a Magyarországon székelő címzetes erdélyi püspöktől. Van eset rá, hogy a pápa e vikáriusokat felszentelte valóságos

püspökké, de nem az erdélyi egyházmegye címére. Ilyen vikáriusok voltak az említett: Fejérdi Márton, Szalainai István és Domokos Kázmér. Az utolsó vikárius Szebelebi Bertalan volt, kinek munkálkodása már a katolikus restauráció korára esik.

Megemlítendő még, hogy a XVI. század utolsó nyolc évében, a katolikus Báthoryak fejedelemsége alatt a Szentszék Erdélyben külön pápai nunciusokat, azaz követeket tartott. A protestáns fejedelmek uralomra jutásával ez a pápai követség megszűnt.

A székhelyi Majláth-cimer

III.

A katolikus visszahatás kora.

I. A kor jellemzése.

A Habsburg uralommal Erdély újra visszakapcsolódott a nyugati kereszténység életébe. Maga ez a tény, valamint a kivétel nélkül katolikus fejedelmek személyei nagy előnyt biztosítottak Erdély katolikusainak. Új élet járta át elkínzott tagjaikat, a lecsüggedt fejek felemelkedtek, nagyobb önbizalom, nagyobb erő költözött a már-már kétségbeesett szívekbe. A katolicizmus ismét fellendült a keleti Kárpátok alján s hűen követte a nyugati eszmearamlatokat. Egyházmegyénk történetének e korában először is találkozunk az *ellenreformáció* egy késői hajtásával, amely még elég erős volt ahhoz, hogy megszilárdítsa Anyaszentegyházunk erejét, de már majdnem teljesen levetette a kezdettel járó erőszakos és forradalmi próbálkozásokat. Ebből az eszmekörből sarjadzott ki az erdélyi egyházmegye visszaállítása, a püspöki szék betöltése, a káptalan megszervezése és a papnevelde felállítása. Az ellen-

reformáció hitet tápláló, rügyeket fakasztó iránya után fel kell említenünk a *jozefinizmusnak* rideg, hervasztó korát is. Az úgynevezett „felvilágosultság“, amelyet nálunk is buzgón terjesztettek az akkor még illuminatusoknak nevezett szabadkőművesek, a fölvilágosult abszolutizmus cégére alatt terjeszkedő államhatalmi túltengés és más világpolitikai okok mind közrejátszottak abban, hogy bilincsekbe verjék, megkötözzék az Anyaszentegyház áldásos működését. Katonák, hivatalnokok kezdtek parancsolni, rendelkezni az Egyház legbensőbb ügyeiben. Ők szorgoskodtak a püspökök kinevezése körül, ők irányították a papnevelés fontos kérdését, ők határozták meg az istentiszteletek sorrendjét és a szent beszédek tartalmát. Ez a kontárkodás természetesen ellaposított mindent. A rend és egyöntetűség jelszava alatt eltiporták, ami csak egy arasszal is kimagaslott a közönséges átlag fölé. Nagy szerencséje volt egyházmegyénknek, hogy a reformáció vérzivataros éveiben megszokta a harcot és kiépítette önálló, autonomikus intézményeit, mert szüksége volt rájuk e nehéz napokban, mikor majd minden egyes szabadságjogáért küzdenie kellett. A jozefinisztikus gondolkozás lassan és biztosan kezdett hanyatlani. Uralkodók és kormányok ráeszméltek arra, hogy az egyre erősödő forradalmi hangulatot egy agyongyámolított, előírásokkal és rendeletekkel megbénított Egyház nem tudja feltartóztatni. Már-már jobb idöket reméltek elődeink, mikor az Európát áthévítő forradalom Magyar-

országban is kitört. Az 1848-as idők a *szabadelvűség, a liberálizmus* kétes értékű ajándékát hozták. Mint minden eszme, úgy a liberálizmus is nemesen indult és sok jóval kecsegtetett. Az emberek komolyan igyekeztek megvalósítani a szabadság, egyenlőség és testvériség ábrándját. Ekkor hullottak le egyházmegyénkről az utolsó bilincsek is, amelyeket még a jozefinizmus rakott rája. A liberálizmussal együtt a már régóta kísértő *nemzeti eszme* is elterjedt Erdélyben. A nemzeti nyelv és irodalom diadalmasan vonult be az iskolák termeibe. Mivel az erdélyi egyházmegye híveinek túlnyomó többsége magyar anyanyelvű volt, azért a katolikus iskolák is alkalmazkodtak a kor igényeihez s a régi latinos műveltséget felváltotta a magyar irányzat. A többi felekezetek iskolái is alkalmazkodtak híveik anyanyelvéhez. A szabadságharc leveretése után a győzelmes osztrák kormány mindent megpróbált, hogy katolikus iskoláinkat elnémetesítse. A harcokban megedzett erdélyi katolikusok ellenállásán azonban megtört e próbálkozás s az 1867-iki kiegyezés újra szabad utat engedett a nemzeti eszme térhódításának. Mire Erdély katolikus magyarjai kikerültek a nemzetiségükért vívott harc tűzéből, újra szembe találták magukat a liberális eszmeáramlatokkal. De már nem az ideálisan, nemesen felfogott liberálizmussal, hanem annak csak salakjával, amely célul tűzte ki magának, hogy a katolikus Anyaszentegyházat tönkreteszi, amely vallástalanságot, hitbeli közömbösséget

és egyházgyűlöletet tanított. Ennek a szabadelvű zelfogásnak voltak úttörői a szabadkőműves páholyok, melyeket a szabadságharcnak emigrált, majd a kiegyezés után visszatért tagjai ország-szerzte alapítottak. Nehéz volt a harc ezen áramlat-tal szemben, mert a lerongyolt liberális gondolatnak sok követője volt a katolikusoknak soraiban is. De sok megpróbáltatáson átesett egyházmegyénk megbirkózott ezzel a veszedelemmel is. Minden csalogatás, minden ámtás dacára is törhetetlenül kitartott hitvallásos iskolái mellett, nem engedte azokat elállamosítani, elvallástalanítani, sőt ellen-kezőleg élénken részt vett az újraébredő, új élet-erőre kelő *katholikus gondolatnak* kiépítésében is. Ilyen viszonyok között szakadt reánk a világháború borzalma és az azt követő világtörténelmi átalaku-lások, amelyek új helyzetet teremtettek és egészen új feladatok elé állították Erdély katolikusait.

2. A Lipót-féle diploma.

Amikor Erdély újra visszakerült a magyar ki-rály főnhatósága alá, a többségben lévő protestáns rendek mindent elkövettek, hogy a fejedelmek korában kialakult vallási állapotot továbbra is fenntartsák. Országgyűlési határozatok igyekeztek körülbástyázni a protestáns vallások előjogait és megakadályozni, hogy a katolikusok újra vissza-helyeztessenek a reformáció előtt élvezett birto-kaikba. Lipót, a császár-király, aki átvette Erdély

felett az uralmat, bár személyében erős meggyőződésű katolikus volt, a még mindig hevesen folyó török háborúkra való tekintettel, nem akarta Erdélyben a vallási helyzetet felborítani s ezért hajlandónak mutatkozott tárgyalásokba bocsájtkozni a rendekkel. Bethlen Miklós kancellárral folytatott tárgyalások eredményeként jött létre a *Lipót-féle diploma*, amelyet 1690 okt. 16-án írt alá a király. E diploma tényleg szentesítette az akkori helyzetet. A katolikusok csak arra kaptak engedélyt, hogy saját pénzükön templomot építhessenek ott, ahol akarnak és a főbb hivatalokban igyekezett a király számukra helyet biztosítani. Egész természetes, hogy ez a megoldás nem elégítette ki a katolikusokat s a „státus“ az összes erdélyi katolikus hívek nevében tiltakozott ellene. Gyulaffy László megbízást is kapott, hogy a katolikusok helyzetét az udvarnál szóval ecsetelje s a diploma megváltoztatását eszközölje ki. De a „státus“ követé csak annyit tudott elérni, hogy az okmány szövegébe beleszőttek egy pontot, amelyben felszólítják az erdélyi rendeket, hogy vallási kérdésekben igyekezzenek egymásközt barátságos megegyezésre jutni, mert ha ez nem sikerülne, úgy a felség a döntés jogát minden egyes kérdésben fenntartja magának. Ez a kis betoldás adott alkalmat arra, hogy a katolikusok jogaikért tovább küzdjenek a siker reményében. Hiába próbálkoztak a katolikusok, több tárgyaláson is, a maguk számára teljes vallásszabadságot biztosítani; a protestáns

rendek ellenkezésén megtört minden egyezkedési kísérlet. Hallani sem akartak arról, hogy a katolikusoknak is legyen püspökük, hogy szabadon alapíthassanak iskolákat s lelkészeik akadálytalanul terjeszthessék vallásos meggyőződésüket. Különösen irtóztak a jezsuiták betelepedésétől. Ellenben nagyobb engedékenységet mutattak a régi templomok és épületek visszaadásának kérdésében, mert ilyenek úgyszólván bővíben voltak. Mivel a rendek a tárgyalások folyamán megegyezni nem tudtak, a bécsi udvar 1639 április 9-én egy *pótdiplomát* adott ki, amelyben újból a protestánsok felfogása diadalmaskodott. A katolikusoknak csak igen kevés eredménnyel kellett beérniök. Megkapták a protestánsoktól felajánlott kolozsvár-óvári templomot és iskolát (mai ferencrendi zárda és templom), valamint a gyulafehérvári Báthory-féle templomot és mint régi egyházi alapítványt, a kolozsmonostori birtokot, amelyet a „státus“ később a jezsuiták kezelésébe adott át. A püspökség visszaállításának és a jezsuiták bebocsájtásának kérdésében a pótdiploma csak általános kifejezéseket használ. Megígéri, hogy a felség gondoskodni fog alkalmas személyekről a katolikus ifjúság nevelésére. Gondja lesz arra, hogy a katolikusok vikáriusa, azaz püspöki helynöke, mindenféle püspöki ténykedést gyakorolhasson. Fontos volt, hogy e diplomában az uralkodó a megválasztott tisztviselők megerősítését magának tartotta fenn s hogy minden állásra három jelölt betervezését kívánta. Így a kisebb-

ségben levő katolikusok könnyebben juthattak hivatalba. Érdekes megjegyezni, hogy míg a diplomával kapcsolatban kialakuló gyakorlat a reformátusokat és az evangélikusokat elég kedvezményben részesítette, addig az unitárius felekezethez tartozókat az akkori kormányzat nem szívesen látta és minden megengedett eszközzel igyekezett háttérbe szorítani őket. A bécsi udvar ugyanis az unitáriusokban nem látott keresztény felekezetet s innen magyarázható az ellenük kimutatott nagy ellenszenv. A hivatalos nyomás hatása alatt az unitáriusok száma tényleg napról-napra fogyott és befolyásuk érezhetően csökkent.

3. A püspökség visszaállítása.

A katolikus Egyház nem szereti az elhamarkodott újításokat. Amíg elodázhatatlan okok nem kényszerítik, megmarad a régi, már megszokott intézkedéseknél. Mint minden jognak és kötelességnek legfőbb őre, a jogfolytonosságot is következő pontossággal szem előtt tartja. Ezért a missziós területek kaotikus zavarából kiemelkedő egyházmegyénknek is megmaradt egyelőre a régi, középkorbeli beosztása. A szebeni és a barcasági dékánság régi egyházfejének, az esztergomi érseknek joghatósága alá került, míg Erdély többi részét a vikárius gondozta. Az utolsó vikárius Szebelebi Bertalan volt, aki 1695-ben a háromszéki papsággal tartott közös gyűlést az egyházi fegyelem helyreállítása céljából.

Nagy tetre határozta el magát az uralkodó 1697-ben. Kinevezte Ilyés Andrást *erdélyi püspökké*. Az újonnan kinevezett püspök el is jött Erdélybe, sőt Csíksomlyón gyűlést is tartott az egybesereglett papsággal, de a protestánsok felzudulása olyan nagy volt, hogy a gubernium vagyis kormányzótanács, amely az ország dolgait intézte, kénytelen volt felszólítani a püspököt, hogy a fejedelemség területét hagyja el. De most már a katolikus hívek sem hagyták főpásztorukat cserbe. Hathatósan kezdték visszakövetelni püspöküket, úgy hogy az uralkodó 1701-ben elrendelte, hogy Ilyés Andrásnak a gyulafehérvári palotát és az alvinci püspöki birtokot adják vissza, ami meg is történt. A püspök 1703-ban újra Erdélybe jött s apostoli körutat tett. De mivel az ellenségeskedések még mindig nem hallgattak el, ismét távozott az országból. Meghalt 1712-ben. Halála után a „státus“ nem tudott megegyezni az ajánlandó püspök személyében s azért felkérte a hercegprimást, hogy az uralkodónak tetszése szerint hozzon javaslatba püspökjelölteket. A primás ajánlatára a király Mártonfi Györgyöt nevezte ki, aki erdélyi származású volt. Mártonfi megkapta a pápai megerősítést is és 1716-ban tényleg el is foglalta püspöki székét. Ezen időtől kezdve újra van egyházmegyénknek állandó püspöke. A bécsi udvar, hogy a katolikus püspök tekintélyét növelje, 1773-ig minden erdélyi püspöknek megadta a bárói címet. Azonkívül a püspökök fontos állásokat töltöttek be az erdélyi kormányzótanácsban is.

A világháborúig Erdély püspökeit mindig az apostoli magyar király nevezte ki, mint a magyarországi katolikusok főkegyura, a pápától nyert kiváltság alapján, amely a mindenkori magyar király személyéhez volt kötve. A Szentszék csak a püspök megerősítésének jogát tartotta fenn magának. Több alkalommal az erdélyi római katolikus státus ajánlotta a főkegyúrnak a kinevezendőket, majd később az ajánlási jogot a státus ügykörét bitorló catholica comissio töltötte be. A felelős minisztérium kinevezése után, azaz 1848-tól kezdődőleg, a vallás- és közoktatásügyi miniszter feladata volt előterjesztani a királynak a püspöki szék jelöltjeit. Természetesen a püspökök kinevezésénél gyakran más tényezők is közreműködtek. A főkegyúr ugyanis saját belátása szerint szerzett információkat azokról, akiket püspöki méltóságra akart emelni. A „státus“ azonban mindig ragaszkodott Erdély ősi autonomiájában gyökeredző azon jogához, hogy püspökjelölteket ajánlhasson a főkegyúrnak.

Még 1715-ben III. Károly király egy rendelettel visszaállította az *erdélyi káptalant* Gyulafehérvár székhellyel s egyszersmind négy kanonoki stallumot is alapított. Mártonfi püspök kettővel szaporította a kanonokok számát, Sztoyka püspök pedig még egy kanonokságot szervezett. A nyolcadik kanonokságot Bajtay püspök létesítette. Így lassankint kialakult a püspök tanácsadó szervezete, a székeskáptalan is.

Sztoyka püspöknek egy másik fontos intézkedése volt, hogy 1753-ban a tridenti zsinat határozatainak értelmében Gyulafehérváron felállította a *papneveldét*. Nagy hiányon segített ezzel a főpásztor. A reformáció korszakában lábrakapott azon szokás, hogy a papok maguk nevelték utódjaikat, bizony nem volt valami szerencsés megoldás. Csak gyöngé műveltségű, kevés tudású és papi jellemet majd teljesen nélkülöző klerus keletkezett így. A jobbak ugyan már akkor is felkeresték a külföldi egyetemeket, így különösen a jezsuiták által Rómában alapított német-magyar kollégiumot, vagy a bécsi Pazmaneumot, amely Pázmány bíbornok bőkezűségéből épült. Látogatták még többen ezenkívül a nagyszombati és az olmützi papnöveldet is, de, sajnos, kicsi volt a száma az ilyen külföldön tanult papoknak, úgy hogy az egyházmegye siralmas helyzetén változtatni nem tudtak. Ezeken a bajokon segített a Stoyka püspök buzgólkodása folytán létesült papnövelde, amelyben derék, az erdélyi viszonyokat jól ismerő papokat képeztek ki és képeznek ki a mai napig. Csak II. József uralkodása alatt volt kénytelen papnövelénk bezárni kapuit, mert a császárnak az volt az elve, hogy a theologusok egyetemen vagy központi papnöveldekben tanuljanak. Az erdélyi papnövendékek is szétszéledtek akkor a világ minden tája felé, később azonban Kolozsvárra központosították őket. A császár halála után pedig újra visszatérhettek a gyulafehérvári szemináriumba, ahol ez

időtől kezdve szakadatlanul folyt az oktatás, leszámítva az 1848/49. iskolai év zavaros idejét.

Mária Terézia királynőnek köszöni az egyházmegye, hogy megkapta végre természetes határait. 1771-ben a királynő, mint főkegyúr, pápai jóváhagyással bekebelezte ugyanis az erdélyi egyházmegyébe a szebeni és a barcasági dékánságot, úgy hogy végre megszűnt az a visszás állapot, hogy a távol levő esztergomi érsek rendelkezék egyházmegyénk déli határain. A megyés püspök, kit az újra felállított káptalan tanácsa segített s az új papnöveldéből kikerült lelkes papság együttes munkája szép eredményt ért el a területileg is egyesített egyházmegyében. A visszatérők száma egyre szaporodott, új plebániák keletkeztek s régiék ébredtek fel évszázados álmukból. A templomok építése is újból megkezdődött. Míg a középkorban, nálunk Erdélyben, a csúcsíves gót stílus uralkodott, a reformáció sivár idejében pedig új építkezések alig voltak, addig az ellenreformációval a barok-izlés is bevonult egyházmegyénk területére. Ebben az időben keletkeztek sok más templom mellett például a nagyszebeni és a brassói katolikus templom is.

4. A szerzetes rendek.

A középkor virágzó kolostorait és zárdáit a reformáció majdnem teljesen elpusztította. Egyedül szent Ferenc fiainak sikerült e zivataros időket átélni. De őket is elszakították magyarországi köz-

pontjaiktól és a bulgár ferencrendiekhez csatolták. Minden más szerzet, úgyszintén az összes apáca rendek kipusztultak. A reformáció idejében még a jezsuiták jöhetnek be az országba, de maradásuk nem volt állandó. Többszörösen kiutasították őket, úgy hogy gyakran csak egyenkint, jezsuita voltukat eltitkolva tudtak itten működni. Mindez megváltozott mikor Erdély újra közelebbi kapcsolatba került Magyarországgal. A király 1702-ben érvénytelenítette a jezsuitákat kitiltó rendeletet, úgy hogy ettől az időponttól kezdve már nemcsak mint katonapapok működhetek az országban, hanem zárdáikat, iskoláikat is újra felállíthatták. Találunk is csakhamar jezsuita iskolákat Kolozsváron, Gyulafehérváron, Székelyudvarhelyen, Brassóban és másutt. E rend tagjai valóban nagyarányú és áldásos munkálkodást fejtettek ki egyházmegyénk hívei között, míg általános, európai okok 1773-ban eltörlésüket nem eredményezték. Erdélyben is megszűnt ezzel a jezsuiták működése. Egy-két évig, mint világi papok, ugyan helyükön maradtak még, de csakhamar oszladozni kezdettek s intézményeik mások kezére jutottak. Azóta, bár a Szentszék a rendet csakhamar visszaállította, Erdélyben többé nem települtek meg. Feloszlatusuk alkalmával a kezükben lévő monostori uradalom újra visszakerült a „státus” gondozásába. Kolozsvári iskolájukat 1776-ban a piaristák vették át, akik már 1717-ben Besztercén, 1741-ben pedig Medgyesen telepedtek meg. Kézdivásárhelyre minoriták kerültek, míg a többi iskolákat

egyházmegyei lelkészek és világi tanárok vették át. Sok községben és városban pedig a *ferencrendiek* működtek egyre erősödve. Megerősödésüknek egyik legszebb jele, hogy a búcsújárásairól híres csík-somlyói kolostorban Kájoni János ferences atya már 1686-ban nyomdát állított fel jóirányú könyvek terjesztése céljából. A nevezett szerzetes rendek, bár rendházaikat többször kellett változtatniok, mind e mai napig folytatják áldásos működésüket az egyházmegye javára. II. József vallásromboló politikáját nem nagyon érezték meg, mert tanítással és neveléssel foglalkoztak, s így a császár meghagyta őket a helyükön. A hitújítás pusztításai után hosszú ideig nem találunk *női zárdát* egyházmegyénk területén. 1722-ben határozta el a katolikus státus, hogy újra felállít egy apáca zárdát. Nagyszeben volt a legalkalmasabb hely, ahol egy régi dominikánus kolostor állott rendelkezésre, szép és nagy templommal együtt. Miután a „státus” és a bécsi udvar tíz éven át vitatkoztak és veszekedtek Nagyszeben evangélikus városi tanácsával, végre 1733 július 12-én az orsolyák elfoglalhaták a nekik kijelölt épületet és megkezdhatték tanítói működésüket, amely szakadatlanul tart a mai napig. A többi apácazárdák mind újabb alapítások. A szatmári irgalmas nővérek Haynald Lajos püspök meghívására 1856-ban jöttek egyházmegyénkbe. Először Gyulafehérvárt, majd több más helyen is megtelepedtek. A szent ferencrendi nővérek szintén Haynald püspök buzgólkodása folytán kerültek

Bajorországból Erdélybe. Első házuk Nagyszebenben volt, amely 1864-ben keletkezett. Később másutt is alapítottak rendházakat. Ők vezetik a kolozsvári egyetemi klinikán a betegápolást. A Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővérek 1906-ban Désen, 1907-ben a kolozsvári Auguszteumban, 1911-ben pedig a Marianumban telepedtek meg. A paulai szent Vincéről nevezett irgalmas testvérek 1896-tól 1914-ig vezették a nagyszebeni állami elmeorvosi intézet ellátását és a betegek ápolását. A csíksomlyói árvaházban pedig 1913 óta a mai napig működnek. A világháború idején Fogarason és Nagyszebenben a boroszlói Mária-nővérek foglalatoskodtak betegápolással, de azután visszatértek Németországba. Az egyházmegye területén a mai napig is működő nővérek részint a betegápolás, részint a nőnevelés és tanítás terén buzgolkodnak.

5. Az erdélyi római katolikus státus.

A reformáció zavaros idejében keletkező római katolikus státus tovább viszi szerepét a katolikus fellendülés korában is. Ő mint az erdélyi katolikusok egyetemességének képviselője, tárgyalásokat folytat a protestánsokkal a katolikusellenes országos törvények fokozatos megszüntetése tárgyában; ő fordul kérelmeivel az udvarhoz, hogy minél biztosabb helyzetet teremthessen az egyházmegye számára; ő kezeli továbbra is azt a vagyont, amelyet a reformáció idejéből meg tudott menteni.

vagy az egyházmegye helyreállítása után visszakapott. Az Erdélyben újból megjelenő katolikus püspökkel, mint elnökével, époly egyetértésben munkálkodik, mint hajdan a vikáriussal, a püspöki helynökkel. Együtt rendezik a hívek és az egyházi hatóságok egymásközi viszonyát. Gondoskodnak a lelkészek megélhetéséről, templomokról, iskolákról s alapítványokról. Sőt a püspökjelölés jogát is gyakorolja a Státus. S a magyar királyok, kik akkoriban egyszersmind erdélyi fejedelmek is voltak, többször a Státus jelöltjei közül nevezik ki az egyházmegye főpásztorát. A Státus ajánlására kerültek az erdélyi püspöki székbe a többek között: Batthyány József gróf 1759-ben, vagy Bajtay József Antal 1760-ban. A XVII. század végéről és a XVIII. század elejéről több státusgyűlésnek írott emléke maradt reánk. Legfontosabb az 1711 június 22-iki, mert ezen választottak meg egy világiakból és papokból összetett állandó bizottságot, amely havonként gyűlésezett s amelynek feladata volt a státusgyűlés határozatainak megvalósításáról gondoskodni. E bizottság *igazgatótanács* néven még ma is működik. Nagy csapás volt a Státusra, hogy Mária Terézia 1759-ben a gubernium vagyis erdélyi kormányzótanács keretében felállította a *catholica commissio*-t. Ennek a katolikus bizottságnak eredeti rendeltetése a luzitániai alap kezelése volt. A luzitániai alapot, amely 400.000 forintot tett ki, Mária Terézia a Portugáliából kiűzött jezsuiták vagyonából szerezte meg

s Bajtay püspök ajánlatára az erdélyi katolikusoknak adta. Ahelyett azonban, hogy a Státus kezéhez juttatta volna, külön bizottságot állított fel kezelésére. E bizottság tagjai voltak: a gubernium katolikus tanácsosai, elsősorban a püspök s a gubernium katolikus titkárai. Az előadója 1777 óta egy katolikus egyházi ember volt, akit a püspök nevezett ki. A catholica commissio teljesen hivatalos szerv, amely határozatait a gubernium nevében adta ki. A királynő e bizottság hatáskörébe utalta az általa alapított nagyszzebeni Teréz-árvaház minden vagyonát azokkal az alapítványokkal egyetemben, amelyeket magánosok adtak a szent célra. Különösen nagy befolyásra tett szert e bizottság, mikor az 1773-ban feloszlott jezsuita rend vagyonának a kezelését is átvette. Így vagyoni jelentősége csakhamar tulszárnyalta a Státusét s kezdte ezt az ősrégi, autonóm intézményt háttérbe szorítani annyira, hogy még a püspökjelölés jogát is lefoglalta a maga számára. De a Státus nem engedte magát elnyomni. Erdély katolikusai régén megszokták már, hogy a Státusban saját választott emberei intézkedjenek s azért hallani sem akartak arról, hogy a kormányhatalom által kinevezett emberek, hivatalnokok igazgassák az egyházmegye anyagi kérdéseinek nagy részét. Rendszeresen megtartotta gyűléseit az önkényuralom ezen napjaiban is. Van tudomásunk 16 gyűlésről, amelyeket 1717 és 1790 között tartottak meg. Különösen II. József császársága alatt vált türehetetlenné az

állami hatalom beavatkozása az egyházmegye autonómikus életébe. Nem kell tehát csodálkoznunk, ha a császár halála után erőteljesen megindult a küzdelem a régi önkormányzati, autonómikus jogok megvédésére. Az 1791-iki országgyűlés az egyházi dolgokról íratott törvényjavaslatnak 146. és 150. cikkében követeli, az Approbata Constitutiok P. I. T. I. Art. 3. alapján, hogy a római katolikusok ügyeit kizárólag a püspök és a katolikus Státus vezetésére bizzák és hogy azokat a katolikus alapítványokat, amelyeket eddig a catholica commissio kezelt, haladéktalanul juttassák a Státus ügykörébe s a jövőben is minden jámbor alapítvány oda kerüljön. A katolikusok ezen kívánságait még a protestáns felekezeti rendek is támogatták, mert a katolikus autonomia védelmezésével önmaguknak függetlenségét is oltalmazták. Ferenc király azonban csak a protestánsoknak adta meg az önkormányzati jogot, a katolikusoknak csak megígérte, hogy majd külön tárgyalások után rendezni fogja az ő helyzetüket is. A rendezésből egyelőre semmi sem lett. Az országgyűlés ugyan továbbra is tiltakozott, de a catholica commissio azért továbbra is folytatta működését s vele párhuzamosan a Státus is gyűlésezett, állandóan felszinen tartva sérelmeit.

Van tudomásunk státusgyűlésekről az 1790/91., az 1794/95. és az 1810/11. évben. Végre az 1848-iki törvényhozás jogilag, az 1867-iki kiegyezés pedig tényleg is megszüntette a catholica commissiot,

amelynek ügyei teljesen átmentek az erdélyi római katolikus Státus hatáskörébe. Ezóta a Státus állandóan és zavartalanul folytathatta működését minden irányban. Csak a püspökjelölés dolgát bizta a főkegyúr, a magyar király, vallás- és közoktatásügyi miniszterére.

6. Az iskolák.

A katolikus Egyház az erdélyi egyházmegyében is állított fel iskolákat a templom mellé, mint a világon mindenütt. Bár nagyon gyér adatokkal rendelkezünk a *középkori* iskolákról, de azért biztosan állíthatjuk, hogy mint az egész világon, úgy nálunk is ezeknek az iskoláknak előadási nyelve a latin volt s hogy tantervük a trivium- és quadrivium-ra nevezett szakokra oszlott. A három évig tartó triviumon tanították a grammatikát, a retorikát és a dialektikát; a négyéves quadriviumon pedig az aritmetikát, muzikát, a geometriát és az asztro-nomiát. Természetesen a tanítás foka nagyon különböző volt. Ha tehát csak nagyon kezdetleges formában is, de a keresztény középkoron át ezeket tanítták Erdélyben s ezzel a tudománnyal indultak fiaink a híres külföldi egyetemekre, hogy a bölcsészet, a hittudomány vagy a jog betetőzze műveltségüket. A *reformáció* korában Erdélyben letelepülő jezsuiták kész tanítási módszert hoztak magukkal. Iskoláik három fokozatból állottak: a gimnáziumból, a filozofiából és a theologiából. A gimnázium hat osz-

tályból állott s benne a gyermekek a vallástanon kívül megtanulták a latin nyelvet kiválóan olvasni, beszélni és írni. A latin nyelven kívül még egy kis történelmet, földrajzot, számtant, mértant és görög nyelvet is tanultak. A bölcsészeti tanfolyam két évet ölelt fel. Az első évben logikát, metafizikát és matematikát tanítottak, míg a második évben a főtárgy a fizika volt. A felsőbb oktatást kimerítette a hittudomány. Ezen tanterv szerint tanultak Erdélyben átlag mindenütt 1773-ig, mikor is feloszlatták a jezsuita rendet s bezárultak iskoláik. A jezsuitáknak azonban nemcsak főiskolájuk volt Kolozsváron, hanem voltak középiskoláik és elemi iskoláik is. Az ő korukban még a ferencrendiek és egyes plebániák is tartottak fenn közép- és elemi iskolákat. Az állami beavatkozásnak iskolai ügyekben első halvány kísérletezése Mária Terézia korára esik. Ő készítette az első állami tantervet egy osztrák piaristával, Marx Gratiánnal. Az uralkodónő ezt a „*Ratio educationis*”-nak nevezett tantervet kötelezőleg előírta birodalmának összes iskolái számára. A *Ratio educationis* nagyban különbözik a jezsuiták tanítási módszerétől. A középiskolákban például nagy fontosságot nyertek a számtani és mértani tanulmányok, a modern nyelvek, elsősorban a német, hazai történelem, zene és irodalom. Még erélyesebben nyult az oktatás ügyébe II. József. Az általa kiadott „*Norma Regia*” a német nyelv kötelező tanítását rendelte el és az iskolák felügyeletével a guberniumot, ál-

lami igazgatókat és főigazgatókat bízott meg, de még ő sem érintette az Egyháznak az iskolákhoz való jogát. A császár halála után jelentkezett az ellenhatás. A német nyelv helyett előbb újra a latin, majd fokozatosan a magyar kezdett tért hódítani az iskolákban, míg végre az 1848-iki nagy átalakulások meghozták az általános tankötelezettséget, az anyanyelv használatát az iskolai előadásokban és kimondták az állam kötelezettségét iskolák felállítására. De még az 1848-iki törvények is teljes mértékben elismerik az Egyház oktatási jogát. A negyvennyolcas forradalmi törvények azonban csak papíron maradtak. A szabadságharc s annak leveretése megakadályozta életbe lépésüket. Állami iskola Erdély területén nem nyílt meg. Annál erősebben igyekezett a bécsi kormány befolyásolni, elnémetesíteni a felekezeti iskolákat. A német nyelvű oktatás kötelezőleg elő volt írva. 1855-től kezdődőleg gróf Thun Leo miniszter pedagogiailag és didaktikailag kitűnő „*Entwurf*“-ja szerint kellett tanítani, amely már teljesen a mai kor tanításának a színvonalán állott, de germanizáló törekvései miatt a magyar gyermekektől látogatott iskolákban nem örvendett közszeretetnek. Meg is szűnt ez a tanítási módszer a kiegyezéssel. Pompás rendelkezéseit módosítva és a germanizáló elemektől megtisztítva átvette az ujonnan alakult magyar kormány is. Mária Terézia korától kezdve fokozatosan fejlődnek és épülnek ki Erdélyben a katolikus iskolák, míg az 1867-iki

kiegyezéssel a liberalizmus szelleme be nem hatolt egyházmegyénk területére. Ez a szellem hirdette az állami mindenhatóságot és állami kezdeményezéseken kívül minden más hatást igyekezett kiszorítani a közéletből. Ekkor nyíltak meg az állami iskolák s igyekeztek elállamosítani a felekezeti iskolákat is minden rendelkezésre álló eszközzel. De egyházmegyénk a magyar állammal szemben meg tudta védeni és tartani ősrégi hitvallásos iskoláit s átmentette őket a világháború pusztulásain.

7. Uniós törekvések.

A katolikus Egyháznak mindenkor és minden helyen az volt a fő törekvése, hogy a népeket és nemzeteket saját igazságáról meggyőzze, megtérítse és így közremunkálkodják az egy akol és egy pásztor krisztusi eszménykép megvalósulásában. Ez a törekvés a középkori Erdélyben majdnem teljes sikerrel járt. Csak a görög-keleti felekezetű románok maradtak az Egyház keretén kívül. De — amint láttuk — már akkoriban igyekeztek őket egyesíteni a római Egyházal. A reformáció teljesen széttörte egyházmegyénk hitbeli egységét. Azonban alig multak el e zavaros idők, a katolicizmus térítő munkája újból megkezdődött. A magyar nyelvű lakosság körében a visszatérések sűrűk és gyakoriak voltak. Visszatértek lassankint mindazok, akik nem annyira meggyőződésből, mint inkább a nagy paphiány miatt tudatlanságból kerültek az

egyik vagy másik reformált felekezetbe. A rendesen meginduló lelkipásztori tevékenység visszahozta e külsőleg hitehagyottakat az Egyházba. Különösen az unitáriusok között volt sok a visszatérő. Erdély német nyelvű lakosságából már csak szórványosan jelentkeztek azok, kik újra katolikusokká akartak lenni. Az erősen kifejlődő német nemzeti öntudat, valamint példásan megszervezett evangélikus egyházuk nem egykönnyen engedte szabadjára az egyeseket. Hozzájárult mindezekhez a bécsi udvar közegeinek tapintatlan eljárása. Rabutin generális 1703-ban lefejeztette Nagyszebenben Harteneck Jánost, a szászok egyik főemberét s ezzel hosszú időre elidegenítette őket a Habsburg-ház politikájától s ezzel együtt a katolicizmustól is. A szász egyház inkább a racionalizmus karjaiba vetette magát s a még megtartott régi, katolikus hitigazságokat egyre jobban küszöbölte ki szellemi életéből. Szertartásai is egyre jobban leegyszerűsödtek a predikációig és az urvacsoraosztásig. A térítő törekvések a legszebb eredményeket a *románoknál* érték el. A görög keletiek visszatérésének, uniójának uttorói a jezsuiták voltak. Baranyai László jezsuita, a gyulafehérvári plebános megismerkedett személyesen Theophilus görög keleti román püspökkel s a tárgyalások során arra a meggyőződésre jutott, hogy lehetséges lesz újból egyesíteni a szakadár románokat a katolikus Egyházzal. Jelen-tette tervét Bécsnek, ahol azt örömmel üdvözltek, sőt megígérték, hogy unió esetén az addig csak

túrt román egyháznak ugyanazon jogokat fogják biztosítani, mint a bevett római katolikus Egyháznak. Erre Theophilus 1697-ben Gyulafehérváron zsinatot hívott össze, amely kimondotta a csatlakozást. De a zsinat tagjai kikötötték, hogy szertartásaik ne változzanak, hogy megmaradhassanak a régi Julianus-féle naptárnál és hogy papjaiknak a felszentelés előtt szabad legyen megnősülniök. Ezen az alapon létre is jött a megegyezés. Theodosius Ungrovalachiának görög keleti püspöke tiltakozott ugyan a csatlakozás ellen, Theophilus, az unió kezdeményezője is meghalt még 1697-ben, állítólag méreg által; de az unió ügyét többé megállítani nem lehetett. Theophilus utódja Athanasius 1698-ban egy újabb gyulafehérvári zsinaton összes papjaival együtt a csatlakozás mellett foglalt állást. Ezt a határozatot 1700 szept. 5-én egy harmadik gyulafehérvári zsinat újból megerősítette. Ez utóbbi zsinaton a csatlakozási okmányt a püspökön kívül 54 esperes és 1563 román pap írta alá. Kapi jezsuita atya biztatására Athanasius Bécsbe utazott s ott 1701 február 5-én feltételesen újból felszentelték pappá és püspökké. Ehhez az unióhoz, valamint az első görög szertartású, római katolikus, román püspökség felállításához úgy a pápa, mint a bécsi udvar megadta hozzájárulását s ezért az erdélyi országgyűlésnek is tudomásul kellett vennie, bár nem szívesen tette. Athanasius felvette a gyulafehérvár—fogarasi püspöki címet s székhelyül Fogarast kapta, mert Gyulafehérváron

már az akkoriban újra felállított latin szertartású róm. kath. püspök foglalta el ősi székhelyét. Mindez természetesen csak az unió külső kerete, amelyet hitbeli erős meggyőződéssel kellett kitölteni. Azért rendeltek ki a katolikus egyházjogban még járatlan püspök mellé tanácsadókul a jezsuitákat. Ilyenek voltak Kapi, Hevenesi, Baranyai és Vízkeleti, akik gondoskodtak róla, hogy a katolikus meggyőződés újra megerősödjék a románok között. Az új görög szertartású püspökséget az esztergomi érseknek rendelték alá. Székhelye nem maradt sokáig Fogarason. Már 1738-ban III. Károly király beleegyezésével Klein (Micu) Innocentius püspök áthelyezte rezidenciáját Balázsfalvára. 1776-ban pedig megalakult a nagyvárad-i görög szertartású római katolikus püspökség, amely szintén Esztergom főhatósága alá került. A katolikus Egyházhoz való csatlakozással a románok is belekerültek a nyugati kereszténység eszmeáramlataiba s azért nemcsak hitben, hanem nemzeti műveltségben is hatalmasan kezdtek fejlődni. Volt a kor igényeinek megfelelő theológiájuk és iskoláik is egyre-másra alakultak. A fellendülő román irodalom és tudomány központja Balázsfalva lett. Az 1848-iki nagy átalakulások kedvezően hatottak a görög szertartású katolikusok fejlődésére. 1850-ben részükre még két püspökséget létesítettek: a lugosi és a szamosújvárit; püspökeiket és papjaikat kivették az esztergomi érsek főhatósága alól és a Balázsfalván székelő, érseki rangra emelt, gyulafehérvár—fogarasi

püspök alá rendelték. Ehhez az új szervezkedéshez IX. Piusz pápa 1853-ban adta meg legfelsőbb jóváhagyását, 1868-ban pedig a magyar törvényhozás is hozzájárult. Az unió révén egy milliónál több hívő csatlakozott vissza az Anyaszentegyházhoz. Csak a Brassó vidéki románok, akik a fejedelemség területén székelő keleti püspökök hatása alatt állottak, valamint a Szeben- és Hunyadmegyeiek, akik között a protestáns szellem vert mély gyökereket, maradtak meg a keleti szakadár egyházban.

Ebben a korban tértek vissza a katolikus Egyház kebelébe az *örmények* is. Az örmények Moldovából 1649-ben vándoroltak be Erdélybe. Akkoriban az egész nép és Minász püspökük is, a keleti egyházhoz tartozott. Egy Verzerescu (Verzár) Oxendius nevű ifjú örmény 1684-ben Rómában a hittudományokat hallgatta és mint az unió lelkes híve jött vissza Erdélybe. Az ő buzgólkodása révén az egész örmény nép és püspökük is csatlakozott a katolikus Egyházhoz. A csatlakozást 1690-ben Lembergben mondták ki. 1691-ben Verzerescu Oxendius lett az örmények püspöke s ebben a méltóságában megmaradt egész 1715-ben bekövetkezett haláláig. Utódja nem volt. Az örmények lelki gondozását átvette az erdélyi latin szertartású katolikus püspök, akinek főnhatósága alatt vannak ma is.

8. Az egyházmegye belső élete.

A XVIII. század első éveitől kezdve a katolicizmus állandóan erősödik Erdélyben. Nemcsak külső keretei épülnek ki teljesen, nemcsak a hívők serege szaporodik folyton, hanem szelleme is megizmosodik. Míg a század elején még csak kevés lelkész és sok licenciátus működik, addig a Magyarországgal helyreállott szabad közlekedés és az egyházmegyei szeminárium következetesen juttat mindenüvé kiképzett papot. A licenciátusok lassankint eltűnnek egyházmegyénk életéből. Az újból Erdélyben székelő megyés püspök jelenléte jótékony befolyást gyakorolt az egyházi fegyelem megszilárdulására. Ezen a téren korszakalkotó volt az 1822. évi *zsinat*, amelyet báró Szepesy Ignác püspök elnöklete alatt tartott meg az egyházmegye papsága. Ez a zsinat nemcsak az egyházjognak tekintélyét állította vissza Erdélyben, hanem megteremtette a szertartások egységesítését is. Az 1848-ban Kolozsváron tervezett zsinat, tekintettel a zavaros, forradalmi időkre, nem tudott kiható munkát végezni. Ezt az 1913-ban Gyulafehérváron megtartott zsinat pótolta. A katolikus restauráció idejére esik az *egyházközségek* egységes rendezése is. Tudjuk, hogy egyházmegyénkben az egyházközségek eredete még a középkorba nyulik vissza. A reformáció ideje ezt az intézményt még jobban megerősítette. A rendes egyházi hierarchia visszaállítása után sok kényes kérdés merült fel az egyházközségekkel kapcsolatban,

pl. a plebános és tanító választás, adó, kepe stb. kérdése. Mindezek a problémák megfelelő megoldásban részesültek, úgyhogy manapság az egyházközség nem akadály, hanem nélkülözhetetlen segédeszköze a plébánosnak. Fellendült a hitélet is. Rendeződtek a házasságok az egyház törvényei szerint. A templomok megteltek hívőkkel, a szent gyónások és áldozások száma rohamosan szaporodott. A hitélet fellendülésével járt együtt a szellemi élet megmozdulása is. Különösen a központi papság nyult gyakran a pennához s nem egy tartalmas könyv jelent ottan meg, amely fényt vet egyházmegyénk történetére. A hírlapirodalom első fecskéi az „Egyázi és Iskolai Lapok“, amelyek később „Közművelődés“ név alatt jelentek meg Gyulafehérváron. „Szent Ferenc Hirnöke“ és az „Oltáregyesületi Lapok“ a hitbuzgalmi irányt képviselték. Iskoláink az utolsó évtizedek alatt teljesen kiépültek. A hét státusi gimnázium kifejlődött nyolc osztályúvá. Elemi és polgári iskolák alakultak. A nőnevelést pedig a letelepülő női szerzetes rendek alakították mintaszerűvé. Államsegélyt iskolái számára egyházmegyénk csak 1891-től vett igénybe, miután a többi felekezet példájából látta, hogy az államsegély igénybevétele nem veszélyezteti az intézetek önállóságát. Midőn a magyar kormány 1894/95-ben a polgári házasság kérdését vetette fel, már Erdélyben is szilárd katolikus ellenzékkel találta magát szemközt, amely mindent elkövetett, hogy a házasság szentségét a törvényhozás le ne alacsonyítsa. Saj-

nos, a polgári házasság törvénybe iktatását nem lehetett megakadályozni. De annyit elért a katolikusok megmozdulása, hogy több az Egyházat sértő javaslat nem került a parlament elé a világháborúig.

9. Püspökök névsora.

E kor püspökeit ugyan szintén a magyar király nevezte ki, főkegyúri joga alapján, de pápai megerősítésben is részesültek, úgyhogy valóságos meggyés püspököknek tekinthetjük őket. Az utolsó püspök, kinek állandó lakóhelye az egyházmegye területén kívül volt

Ilyés András (1697—1712). Erdélyi ember. Csík-szentgyörgyi származású. Mikor I. Lipót a püspöki címmel felruházta, pozsonyi kanonok volt. Kétszer is járt erdélyben, de állandóan még nem tartózkodhatott egyházmegyéjében. Az ő nevében vikáriusa, Szebelebi Bertalan vitte az ügyeket. A püspök halálakor 8500 forintot, pozsonyi házát és szőlőjét hagyta a külföldön tanuló erdélyi papnövendékek segélyezésére.

Br. Mártonffy György (1716—1722). Csíkkarcfalvi származású. Esztergomban volt kanonok. Midőn erdélyi püspökké kinevezték, Alsófehérmegye főispánja is lett. Ez utóbbi tisztségről azonban 1718-ban lemondott. A gyulafehérvári székesegyházban négy márványoltárt emeltetett. Visszaszerezte az unitáriusoktól a kolozsvári főtéri templomot. Saját költségén Gyulafehérváron két kanonoki stal-

A kolozsvári Szent Mihály templom

lumot alapított. Székesegyházában temették el. 24.500 forintot hagyott végrendeletében kegyes célokra.

Br. Mednyánszky László (1722). Esztergomi nagyprépost volt. III. Károly király nevezte ki erdélyi püspöknek, de nem fogadta el e megtiszteltetést. Hanem lemondott.

Br. Antalfy János (1724—1728). Csíkszentmártoni székely származású volt. Gyulafehérvári nagyprépost volt, mikor III. Károly püspökké kinevezte. Bécsben szentelték püspökké 1725-ben. Székesegyházának 10 509 forintot hagyott halála után.

Br. Sorger Gergely (1729—1739). Metcenzéfi születésű volt. Mint egri kanonokot érte az a kitüntetés, hogy III. Károly az erdélyi püspöki székbe emelte. Kijavította az alvinci püspöki kastélyt. Halálakor 14.848 forintot hagyott jótékony célra. A székesegyházban van eltemetve.

Br. Klobusiczky Ferenc (1741—1748). Felszentelt püspök és az esztergomi hercegprímás általános helynöke volt, mikor Mária Terézia rendelete az erdélyi püspöki székbe emelte. Az ő idejében, 1743-ban törölte el a szebeni országgyűlés az utolsó katolikusellenes országos törvényeket. 1748-ban zágrábi püspök lett, majd kalocsai érsek. Ez utóbbi állásban érte őt a halál.

Br. Sztoyka Zsigmond Antal (1749—1759). Máramarosmegyei román, de református családból származott. Püspöki kinevezése előtt egri kanonok volt. Kijavította az alvinczi püspöki kastélyt s a

gyulafehérvári palotát. A székesegyház szentélyét is restauráltatta s abban szép főoltárt emelt. Mikor 1758-ban nagy tűzvész pusztította el a kathedrális fedelét, azt újra helyreállította. Papnöveldét alapított, amelynek épületét előbb rendbehozta. Létesített egy kanonokságot. Lemondott 1759-ben s visszavonult Medgyesre, ahol haláláig, 1770-ig élt lelkének. Eltemették a gyulafehérvári székesegyházba. Jótékony célokra 60.000 forintot hagyott.

Gr. Batthyány József (1759) A pozsonyi káptalannak volt nagyprepostja. Mária Terézia nevezte ki erdélyi püspökké. Felszentelték 1759. dec. 2-án Bécsben. A gyulafehérvári kathedrális tornyába vett három harangot. Még ugyanabban az évben kalocsai érsek, később hercegprimás lett.

Br. Bajtay József Antal (1760—1772). Előbb piarista provincialis volt. Bécsben szentelték fel 1761 május 1-én püspöknek. Kormányzósága alatt csatolták az egyházmegyéhez a szebeni és a barcasági dékánság területét. A bécsi Pázmáneumban három helyet biztosított az erdélyi papnövendékeknek. Megszerezte egyházmegyéje részére a lusitániai alapot s közreműködött a nagyszebeni Teréz-árvaház alapításánál. 1771-ben sajátjából a nyolcadik kanonoki stallumot létesítette. Hét plébániai templomot építtetett. Lemondott főpásztori hivataláról 1772-ben. Bécsbe akart visszavonulni, de útközben Aradon meghalt. A székesegyházban van eltemetve.

Manzador Piusz (1773—1774). Német eredetű

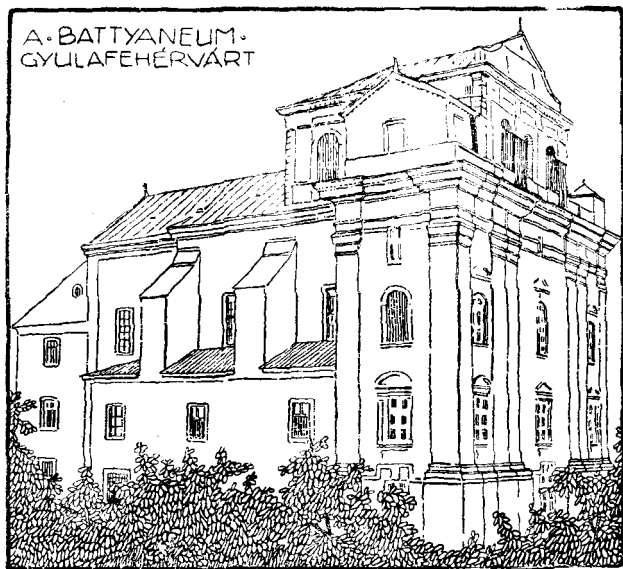
ember. Volt generálisa a barnabita szerzeteseknek. Bécsben nagy híre volt mint hitszónoknak. Már felszentelt püspök volt, mikor Mária Terézia erdélyi püspöknek jelölte ki. Rövid ideig kormányozhatta csak egyházmegyénket, mert elszóllította a halál. A székesegyházban van eltemetve.

Gr. Kollonitz László (1774—1780). Nagyvárad nagyprépostból lett erdélyi püspök. A szemináriumot elhelyezte a jezsuiták rendházába, amely üresen maradt a rend eltörlése után. A gyulafehérvári gimnáziumot, amely szintén elárvult, miután a Jézus társaság atyái elhagyták, nagy anyagi áldozatokkal kifejlesztette. 1780-ban akarata ellenére áthelyezték a nagyvárad püspöki székre.

Gr. Batthyány Ignác (1780—1798). Németújváron született 1741-ben. Tanulmányait Nagyszombatban, Grácban és Rómában végezte. Már mint theologus, jáki apát volt. Később egri kanonok, majd nagyprépost lett. 1780-ban nevezték ki Erdélyi püspöknek. Gyulafehérváron nagyarányú és értékes könyvtárt, valamint korábban elsőrangú csillagvizsgáló intézetet alapított, mely alapítása még ma is egyik büszkesége egyházmegyénknak. Nagyon szeretett a tudományokkal foglalkozni. Rómában áttanulmányozta a vatikáni levél- és könyvtárat. Több jeles, különösen történelmi tárgyú műve jelent meg. Meghalt Kolozsváron 1789-ben.

Mártonfi József (1799—1815). Született Székelyszentkirályon 1746 jan. 15-én. Tanult Csíksomlyón és Kolozsváron, ahol belépett a jezsuita-rendbe.

Mint jezsuita, Bécsben folytatta tanulmányait, majd 1770-ben Budára került, mint tanár. A jezsuita-rend feloszlatása után 1774-ben Kolozsváron ta-

nárkodott. 1779-ben az erdélyi róm. kath. iskolák főigazgatója lett. 1799-ben pedig Erdély püspöke. Meghalt 1815 március 3-án. Mária Terézia királyné halála alkalmából tartott gyászbeszédét kinyomtatta Nagyszebenben.

Rudnay Sándor (1816—1820) Nyitraszentkeresztben született 1760 október 4-én. Pozsonyban, Nagyszombatban, majd Budán végezte tanulmányait. Az esztergomi egyházmegyében működött mint lelkipásztor. Később kanonok és papnöveldei igazgató lett. 1815 végén kinevezték Erdély főpásztorává. De alig négy évet töltött el ezen állásában, mert már 1819 végén hercegprimás lett.

Br. Szepessy Ignác (1820—1827). Egerben született 1780-ban. Tanult Egerben, Budán és Bécsben. Mint egri kanonok érte kineveztetése az erdélyi püspöki székbe. Már 1828 elején pécsi püspök lett. Több munkát adott ki. Többek között Káldy Szentírás fordítását megjelentette saját költségén.

Kovács Miklós (1828—1852). Csíktusnádi származású. Nagyvárad i örkanonok volt, mikor az erdélyi püspöki székbe került. Alapítványairól híres. Kézdivásárhelyen 10.000 forintos alapítványt tett 2—2 katonai pályára készülő székely ifjú számára. Adományai csak az 1847-ik évig 157.223 forintot tesznek ki. Végrendeletében 20.600 forintot hagyott jótékony célokra. Az 1848-iki harcok alkalmával összelőtték püspöki palotáját, melynek első emelete le is égett. Ezt a kárt is kijavíttatta. Igyekezett lecsillapítani a politika és a harcok által fel-dult kedélyeket.

Dr. Haynald Lajos (1852—1864). Született a nógrádmegyei Szécsényben. Tanulmányait Nagyszombatban és Bécsben végezte. Az esztergomi

egyházmegyében működött, ahol kanonok és irodaigazgató lett. 1851-ben nevezték ki erdélyi segédpüspökké (koadjutor) a nagybeteg Kovács Miklós mellé. 1852 aug. 15-én szentelték püspökké s trónját ez év okt. 15-én foglalta el elődjének halála után. Bejárta és megvizsgálta egész egyházmegyéjét. Különösen az egyházi fegyelmet igyekezett fenntartani és az oktatás ügyét előmozdítani. Nagy figyelmet szentelt a nőnevelés kérdésének is. Ő népesítette be Erdélyt apácákkal. Híres volt bőkezűségéről. Püspöksége alatt 300 000 forintot adományozott különféle célokra. Tervbe vette, hogy a székelység számára külön püspökséget szervez és az erdélyi püspökséget érseki rangra emelteti, ami azonban nem sikerült. Sok kellemetlensége volt a bécsi udvarral, mert szívósan ragaszkodott Erdély és Magyarország uniójához s erdélyi ügyekben csak a magyar országgyűlés illetékességét volt hajlandó elismerni. E kellemetlenségek miatt 1864 szeptember 24-én kénytelen volt lemondani. A pápa kinevezte kárhágói érsekké és Rómába hívta, ahol magasabb egyházi hivatallal bizta meg. Az 1867-es kiegyezés után kalocsai érsek lett s ezen állásában érte utól a halál. Szívesen foglalkozott tudományokkal, különösen a növénytantannal. Értékes növénygyűjteményt hagyott hátra s több könyvet adott ki.

Fogarasy Mihály (1864—1882). Gyergyószentmiklósi származású. Született 1880-ban. A teológiát Bécsben tanulta, azután Nagyszebenben volt

káplán. 1833-ban gyulafehérvári, 1838-ban pedig nagyvárad kanonok lett. 1842 karácsony estéjén megalapította a budapesti Szent István Társulatot, melynek 1853-ig volt igazgatója. 1848-ban mint békekövet járt Olmützben a császári udvarban, de hiába. 1864-ben nevezték ki erdélyi püspökké. Fő gondja az iskolák fejlesztése volt. 100.000 forintos alapítványt hagyott egy Erdélyben felállítandó katolikus egyetem céljaira. Többi alapítványai is kitesznek 100.000 forintot. Irt több hit-tudományi értekezést. Meghalt 1882-ben.

Lönhardt Ferenc (1882–1897). Nagyágon született 1819 október 3-án. Iskoláit Kolozsváron, Gyulafehérváron és a bécsi Pazmaneumban végezte. Munkálkodása az egyházmegyében folyt le. Előbb a püspöki udvarban működött, majd kolozsvári plebános lett. Nagyprépostja volt a gyulafehérvári székeskáptalannak, mikor 1881 június 5-én elődje mellé segédpüspöknek kinevezték. 1882 március 30-án vette át az egyházmegye kormányzását. Sokat költött templomok és iskolák építésére. Alapítványai meghaladják a 200.000 forintot. 1897-ben hunyt el.

Gr. Majláth Gusztáv Károly (1897). Még elődje életében, mint segédpüspök került az erdélyi egyházmegyébe, ahol az őt rajongásig szerető hívei között mai napig is apostoli buzgósággal működik. Érdemeit a jövő van hivatva méltányolni.

10. Visszapillantás.

Elvonult lelki szemünk előtt püspökségünk története kezdettől napjainkig. Láttuk megalakulni mint egy kis mustármagot, majd fejlődni, terebélyes fává nőni. Az élet viharai nem kimélték meg. Rázták, tépték minden oldalról, ágakat is törtek le róla, de kidönteni nem tudták. Néha mintha belőlről rágta volna a szű, de azért új, friss virágzásnak indult. Ma is itt van közöttünk, zöldül és új hajtásokat teremt. Nagy kegyelme ez a Mindenhatónak, amelyért leborulva kell hálát adnunk s kérnünk kell Őt, hogy áldja meg vállvetett munkánkat, segítsen nekünk továbbra is védeni s ápolni az ő szent fáját, hadd boruljon virágba és örökké hirdesse Erdély bércei között Krisztus vallásának, a szeretet és igazság vallásának el nem muló tanait, míg csak egy akol és egy pásztor nem lesz a földön, amint egy Isten, egy Atyánk van az égben!

IV.

Egyházmegyénk mai állapota.

1. Az erdélyi egyházmegye,

amelynek vázlatos történetével az előbbieken ismerkedtünk meg, kiterjed egész Erdélyre. Szomszédjai délen a bukaresti érsekség; nyugaton a csanádi püspökség, melynek székhelye Temesvár és a nagyvárad püspökség; északon a szatmári püspökség; keleten pedig a lemergi egyházmegyéhez tartozó csernoviczi kormányzóság (Bukovina) és a moldovai püspökség, melynek székvárosa Iași. Püspöke ősi idők óta fogva Gyulafehérváron székel. Ezen a területen majdnem 3 millió másvallású lakos között, közel 400.000 katolikus hívő él, akik a latin ritust követik. A görög szertartású katolikusok, kiknek száma egyházmegyénkben körülbelül 800.000 más egyházi kormányzóság alá tartoznak. A latin szertartású hívek túlnyomó többségben magyar anyanyelvűek, még az örmény származásúak is a magyar nyelvet beszélik. Csak Borbánd község lakói román anyanyelvű latin

szertartású római katolikusok. A nagyobb városok és ipartelepek környékén találunk más nyelvű katolikus híveket, akik leginkább a német nyelvet beszélik.

Foglalkozásra nézve a püspökség hívei többnyire földművelők. Munkások és iparosok a városokban telepedtek meg. A Zsil völgyében nagy számmal élnek katolikus bányászok, szórványosan pedig az erdélyi Érchegységben. Intelligenciánk a világháború következtében nagyon megfogyatkozott. A modern idők fejlett közlekedési eszközei a különböző nemzetiségű és társadalmi állású katolikus híveket mind jobban kezdik összezavarni, úgy hogy lelki gondozásuk napról-napra nehezebb és körülményesebb lesz. Az erdélyi püspökség intézményei kettős képet mutatnak. Vannak intézmények, amelyek közösök az egész katolikus világegyházzal és mások, amelyek az idők folyamán az erdélyi viszonyok kényszerítő hatása alatt alakultak ki.

A katolikus világgal közös intézményünk:

2. A püspök.

Szent hitünk tanítása szerint a püspök az apostolok utódja s azért az egész egyházmegyének független ura. Működéséért csak Istennek és a római pápának, mint Jézus Krisztus földi helytartójának, tartozik számadással. Hit és erkölcs kérdéseiben ő az egyházmegye *hivatott tanítója*. Pász-

torleveleit, amelyekben bennünket oktat, tehát tisztelettel és engedelmes lelkülettel kell fogadnunk. Senki az egyházmegyében nem predikálhat, nem taníthatja a kath. hittant, még állami iskolákban sem, ha csak erre püspöki engedélye nincsen. Ő az összes területén működő katolikus iskolák legfőbb igazgatója s azért engedélye és jóváhagyása nélkül azokban sem tanítót, sem tanárt alkalmazni nem szabad. Ez a tanítónőkre, sőt még az apácákra is vonatkozik. A püspök egyházmegyéjében *a legfőbb kormányzói hatalom*. Joga van vallási, erkölcsi és egyházfegyelmi kérdésekben törvényt hozni és ítélni. Neki tartoznak felelősséggel és számadással az egyházmegye összes többi kormányzó közegei úgy lelkiekben, mint anyagiakban. Ellene csak a pápához lehet felebbezni. Főesperesek, plebánosok, egyházközségek és a Státus az ő felhatalmazása alapján működnek és az ő felügyelete mellett. A püspök, ha akarja, kikérheti egyesek véleményét, vagy zsinatra hívhatja összes papjait tanácskozás céljából, de nem köteles a kapott tanácsok szerint eljárni. A püspök egyszersmind *főpapja* is az egyházmegyének. Kiszolgáltatathatja a szentségeket, sőt a hét szentségből kettőt, a bér-málás és papszentelés szentségét csakis ő szolgáltatathatja ki. Ő ad joghatóságot többi papjainak a szentségek kiszolgáltatására s ezt a joghatóságot bármikor elveheti. Ezért nevezzük a püspöket az egyházmegye főpásztorának. Díszruhája a violaszínű reverenda. Nagy munkája megkönnyítésére

a püspök székhelyén három intézménnyel rendelkezik. Ezek:

3. A káptalan, a papnövelde és a szentszék.

A *káptalan*t a püspök által kinevezett kanonokok alkotják, kiknek főadata: ünnepélyes szent misék és a papi zsolozsma közös elmondása révén a püspöki városban az istentisztelet fényét emelni, valamint a főpásztort tanáccsal és tettel segíteni munkájában. Így a kanonokok közül kerül ki a püspök helyettese, a püspöki székesegyház plébánosa a kath. iskolák tanfelügyelője, a papnövelde igazgatója, a kath. egyesületek irányítója stb. A káptalan fejét nagyprépostnak hívjuk, kit állásában a pápa erősít meg. Az erdélyi káptalan jelenleg tíz kanonokból áll, akik közé számítódik a mindenkor kolozsvári plebános is, mint a volt kolozsmonostori káptalan irattárának gondozója. A püspök az egyházmegye érdemes papjai közül szokott tiszteletbeli kanonokokat is kinevezni.

A *papnövelde* hittudományi főiskola, amelyben azon ifjakat, kik a papi pályára készülnek, tanítják és a felszentelésre előkészítik. A papnövelde igazgatóját, előjáróságát és tanári karát a püspök nevezi ki. Ő határoz afelől is, hogy kit lehet tanuló növendéknek a papnöveldebe felvenni. A gyulafehérvári papnevelőben rendszeren öt-hat tanár szokott tanítani, kik az egyházmegye papsága közül kerülnek ki. Papnövendéknek nálunk Erdélyben csak az vehető fel, aki az érettségi vizsgát sikerrel

letette és plébánosától kifogástalan erkölcsi bizonyítványt tud felmutatni. Papnövendékeink száma rendes körülmények között meghaladja a negyvenet. Egyenruhájuk a sölétkéék színű reverenda. Tanulmányaikat négy év alatt végzik el.

Néhány kanonokból és központi áldozópapból a püspökök állandó bizottságot állít össze, amely hivatva van bíraskodni és ítélkezni házassági perekben és egyházi természetű fegyelmi perekben. E bizottságot *szenszéknek* nevezzük. A szentszéki tanácsosságot, mint kitüntető címet, szokta a püspökök olyan lelkészeknek is adományozni, akik nem tagjai a szentszéknek. A szentszéki tanácsosok ismertető jele a violaszínű öv a fekete reverendán.

4. Főesperesek és plébánosok.

A püspököknek nemcsak a központban vannak segítő szervei, hanem a vidéken is. Ezek a főpásztor által kinevezett *főesperesek*, kik, úgy mint a kanonokok, violaszínű selyemmel bélelt reverendát és viola övet hordhatnak. Feladatuk: a püspökök rendeleteit kerületükben kihirdetni és megtartásuk fölött őrködni. A nekik beosztott plébániákat megvizsgálni s a vizsgálat eredményéről a főpásztornak jelentést tenni. A főesperességük területén lévő róm. kath. elemi iskolákat látogatni s gondoskodni, hogy azok a püspöki előírásoknak, valamint az állam által felállított követelményeknek megfeleljenek. Nagyobb kerületekben a püspökök a

főesperesen kívül tanfelügyelő esperest is nevezhet ki s ebben az esetben a plébániák fölött való őrködés a főesperes, az iskolák gondozása pedig az esperes hatáskörébe tartozik. A főesperes évenként kétszer, tavasszal és ősszel össze szokta hívni kerülete papságát gyűlésre, ahol közös ügyeiket megbeszélik és kéréseiket meg kívánságaikat a püspökhöz küldendő jegyzőkönyvben összefoglalják. E gyűléseket koronagyűléseknek hívják s azokon mindig a főesperes elnököl. Megjegyzendő, hogy a főesperesek és esperesek egyszersmind plébánosok is egy-egy városban vagy nagyobb községben. A *plebánosok* egy plebánia katolikus híveinek lelki gondozásával vannak megbízva a főesperes és püspök felügyelete mellett. Azonkívül kötelességük a plébánia területén lévő katolikus intézményekről, templom, plebániái lak, iskola, birtokok stb. gondoskodni és az összes iskolákban járó katolikus gyermekeket a vallástanra tanítani. Kisebb plébániákon e munkát a plebános egyedül végzi, nagyobbakon egy vagy több káplán segédkezik neki. A plebánosokat a püspök nevezi ki. Több egyházközségnek és a státusnak meg van az a joga, hogy ajánlhat plebános jelölteket a főpásztornak. Az erdélyi egyházmegyében tizenhat esperesi kerület van. Ezek: 1. *Hegyalja*. Központja rendszeren Gyulafehérvár. 10 plébánia tartozik hozzá. 2. *Bányavidék*, azaz Abrudbánya és Zalatna környéke, 11 plébániával. 3. *Sepsi Miklósvár*, amely a barcasági dékánság nevet is viseli s amely Brassó

vidékét öleli fel. Plébániáinak száma: 12. 4. *Fogaras* a vele egyesített *szebeni* dékánsággal, 11 plébániája van. 5. *Kászon-Alcsík*, 15 plébániával. 6. *Felcsík*. 19 plébánia tartozik hozzá. 7. *Erzsébetváros*. Plébániáinak száma: 8. 8. *Gyergyó*, 14 plébániával. 9. *Hunyad*, 15 plébániával. 10. *Kézdivásárhegy* környékén. Plébániáinak száma: 19. 11. *Kolozsdoboka*. Főhelye: Kolozsvár. 17 plébánia tartozik hozzá. 12. *Küküllő*-, azaz *Dicsőszentmárton* vidéke. 12 plébániával. 13. *Maros*. Marosvásárhely központtal. 22 plébánia tartozik hozzá. 14. *Belsőszolnok* Beszterce vidékén 18 plébániával. 15. *Torda*, melynek 11 plébániája van. 16. *Udvarhely*, 30 plébániával. Az egész egyházmegyében van tehát jelenleg 241 plébánia, amelyek templommal, papilakkal s ha csak lehetséges, katolikus iskolával is el vannak látva.

5. Történelmi címek.

A keresztény középkorból napjainkig fennmaradt még néhány cím, amely hajdanában valóságos hivatalt és állást jelzett. Mivel a katolikus Egyház mindenkor híven ragaszkodott a hagyományokhoz, azért a püspök még most is osztogatja kitüntetésképen ezeket a címeket. Munkakör és jövedelem nem jár velük, de az így kitüntettek hordhatják címüknek megfelelő ruházatot, azaz viola színnel bélelt reverendát, viola övet, mellkeresztet és pásztorgyűrűt. Ünnepeles miséknél pedig pásztorbotot

és mitrát, azaz püspöki süveget használhatnak az Egyház szertartásainak előírása szerint. Ezek a címek: a boldogságnis szent Szűzről elnevezett szebeni prépostság; a szent László királyról elnevezett szebeni prépostság; a szent Szűzről elnevezett kolozsmonostori apátság; a szent Szűzről elnevezett kerci apátság; a szent Szűzről elnevezett salamoni apátság; a szent Szűzről elnevezett egeresi apátság; a szent Szűzről elnevezett gyermónostori apátság; a szent Szűzről elnevezett boldogfalvi apátság és szent Katalinról elnevezett brassói apátság.

6. Jelenlegi iskolák.

A katolikus Anyaszentegyház kulturszeretetének fényes bizonyítéka, hogy a templom mellett majdnem mindenütt ottan találjuk a népiskolát, amelyben a kis gyermekeket a hit és az ismeretek alapelemeire oktatják. Így van ez egyházmegyénkben is. Elemi *népiskolánk* van 213. Ezek közül 181 vegyes; 17 fiú- és 15 leányiskola. A közel 20.000 gyermeket, kik az elemi iskolákat látogatták, 410 tanító tanította, még pedig 248 férfi és 162 nő. A nők között nagy számmal vannak apácák is. A férfi tanerők számában csak elvétve találunk egy-egy ferencrendi barátot. Két elemi iskolának tanítási nyelve német, mert német anyanyelvű gyermekek látogatják. Népiskoláink tulnyomó többségét az egyházközségek tartják fenn, csak alig néhány-

nak fenntartója a püspök vagy a státus. Az egyházmegye *polgári* iskoláinak száma 18. Még pedig 7 fiú- és 9 leányiskola. Kettő párhuzamos fiú- és leányiskola. A polgári iskolákat összesen 1942 tanuló látogatja, 1223 leány és 719 fiú, akiket 130 tanerő oktat. Ezeknek az iskoláknak is az egyházközségek a fenntartói. Az erdélyi római katolikus státus hét fiú gimnáziumot tart fenn a megfelelő tanári karral egyetemben. Fiú gimnáziumaink vannak Kolozsváron, Gyulafehérváron, Brassóban, Csíkszeredán, Marosvásárhelyen, Kézdivásárhelyen és Székelyudvarhelyen. A legtöbb státusi gimnázium mellett internátust is találunk. Ez iskoláknak 1895 tanulója van. A kolozsvári egyházközségnek van egy róm. kath. leánygimnáziuma 464 növendékkel. Női felső kereskedelmi iskola kettő található a püspökség területén, egy Nagyszebenben s egy Kolozsvárt. A kettőnek 228 növendéke van. Az elemi iskolai tanítók kiképzése a csíkszeredai róm. kath. tanítóképző intézetben történik, ahol kántori oklevelet is lehet szerezni. Ez intézetnek most 82 tanulója van. Az egyházmegye tanítónőképző intézete 56 tanulóval Nagyszebenben van ferencrendi nővérek vezetése alatt. Megemlíthetjük még a kolozsvári egyház-zenei iskolát, melyet 82 növendék látogat. Óvodája az egyházmegyének eddig — sajnos — csak egy van Nagyszebenben, mely 98 kis gyermeket gondoz. Ennyi katolikus iskola igyekszik az Istenbe vetett erős hitet és a műveltséget terjeszteni.

7. Az egyházközség.

Püspökségünknek ez az intézménye Erdély földjén alakult ki s nem található mindenütt a világ-egyházban. Nálunk ugyanis az összes róm. kath. vallású nagykorú férfiak, akik egy plebánia területén laknak, együtt alkotják az egyházközséget. Az egyházközség minden egyes tagjának meg vannak jogai és kötelességei. *Jogai*: vallásos kötelességei teljesítésére igénybe veheti a plebános és a káplánok munkáját; használhatja a templomot és az iskolát és a plebánián esetleg meglévő többi intézményt; belátása szerint választhatja az egyházközség tisztviselőit; sőt ahol a püspök jogot adott hozzá, még a tanítókat és a plebánost is választhatják az egyházközség tagjai az érvényben lévő szabályzatok szemmel tartása mellett. *Kötelességei*: az egyházi adót pontosan befizetni s keresztény katolikus emberhez méltó életet élni, amelynek külső keretei a vasárnapi misehallgatás, a böjtek megtartása, a husvéti szent gyónás elvégzése és nőülés alkalmából a katolikus Egyház törvényeinek betartása. Az egyházközség feje a plebános. Többi *tisztviselői*: a gondnok, aki az egyházközség vagyonát kezeli és épületeire felügyel. Nagyobb egyházközségekben a pénztárossal ossza meg munkáját. A jegyző, aki a gyűlések jegyzőkönyveit és írásbeli munkáit látja el. Ha ajánlatos, úgy előzetes püspöki engedéllyel az egyházközség főgondnokot is választhat. A fő-

gondnokság tiszteletbeli állás s arra van hivatva, hogy a plebánossal együtt képviselje az egyházközséget adandó alkalommal. Élethossziglan választják meg. Mivel az egyházközségi tagok közgyűlését évente rendszerint csak egyszer szokták összehívni, azért e közgyűlés mintegy állandó bizottságként egyháztanácsot választ. Az egyháztanácsosok száma a plebánia nagysága szerint 6 és 30 között változik. Tagjai hivatalból a plebános, ahol van, a legidősebb segédlelkész, az egyházközség tisztviselői s az iskola-igazgató. Az egyháztanács, melyet iskolaszéknek is neveznek, ha az iskolával összefüggő kérdésekben határoz, végzi az egyházközség folyóügyeit a plebános és a püspök ellenőrzése mellett s felelősséggel tartozik az egyházközség közgyűlésének az anyagiak kezelését illetőleg. Az egyházközség és egyháztanácsa püspökileg előírt szervezeti szabályzat szerint működik.

8. A státus,

amely szintén erdélyi különlegesség, az összes erdélyi katolikusokat képviselő intézmény. Feje a püspök. A státus legszélesebb alapokon nyugvó intézménye az évenként egyszer összegyűlő státusgyűlés, amelynek tagjai $\frac{2}{3}$ részben világiak és $\frac{1}{3}$ részben egyháziak. Vannak a státusgyűlésnek tagjai hivatalból és vannak választott tagjai. Hivatalból tagjai például a székeskáptalan, a főesperesek, a kath. vallású főbb állami és vármegyei

tisztviselők stb. Választói jogosultsága van az esperes kerületeknek, melyek 2—2 világi tagot küldenek a státusgyűlésbe, az 5000 lelket meghaladó egyházközségeknek, az egyházmegye tanítóságának stb. A státusgyűlés 24 tagú igazgatótanácsot választ, amely havonként gyűlésezik és a státusgyűlés utasításai szerint, valamint a püspök felügyelete mellett a folyóügyeket intézi. Az igazgatótanácsokat három évenként választják meg és a státusgyűlés felelősségre vonhatja őket. A püspök egy egyházi férfit nevez ki a státushoz, mint állandó előadót. Van azonkívül a státusnak állandó jegyzője és több állandó más tisztviselője is. A státus székhelye ezidőszert Kolozsvár, ahol hivatalos helyiségei vannak.

9. Befejezés.

Hatalmas nagy intézmény képét nyerjük egyházmegyénkről, még akkor is, ha csak egy futólagos pillantást vetünk reá. Működése áldásos úgy a lelkek üdvösségére, mint a műveltség terjesztésére. Majd ezer éve áll fenn elődeink munkája és lelkes áldozatkészsége révén. Most rajtunk a sor, mindnyájunkon kivétel nélkül, hogy tovább fejlesszük és erősítsük. Ha nem fog bennünk megfogyatkozni a jóakarat, úgy Isten segítségével, továbbra is tekintélyes tartománya lehetünk győzhetetlen Anyaszentegyházunknak és eredményes munkásai az Isten országának!

Tartalomjegyzék.

	Olda
Bevezetés	3
Felosztás	4
I. Katholikus középkor	
Az egyházmegye keletkezése	5
A szászok betelepődése	8
A székelyek letelepedése	11
A tatárjárás	12
A románok letelepedése	13
A kath. Egyház berendezkedése Erdélyben	15
Egyház és állam	17
Püspökök kinevezése	18
A török háborúk	19
Püspökök névsora	21
II. A reformáció kora	
A reformáció jelentősége	35
A reformáció Erdélyben	36
A szászok reformálása	37
A reformáció kezdete a magyarok között	38
A vallásszabadság kimondása	39
A kálvinista és unitárius vallás megerősödése . .	40
A katolikus fejedelmek kora	43
A jezsuiták	44
Egyházkormányzat	46
A protestáns fejedelmek kora	47
Az erdélyi róm. kath. státus keletkezése	51
A licenciátusok	53

	Oldal
Az „Approbata Constitutio“-k	54
A fejedelemség hanyatlása	55
Püspökök névsora	57
III. A katolikus visszahatás kora	
A kor jellemzése	62
A Lipót-féle diploma	65
A püspökség visszaállítása	68
A szerzetes rendek	72
Az erdélyi róm. kath. státus	75
Az iskolák	79
Uniós törekvések	82
Az egyházmegye belső élete	87
Püspökök névsora	89
Visszapillantás	98
IV. Egyházmegyénk mai állapota	
Az erdélyi egyházmegye	99
A püspök	100
A káptalan, a papnövelde és a szentszék	102
Főesperesek és plebánosok	103
Történelmi címek	105
Jelenlegi iskolák	106
Az egyházközség	108
A státus	109
Befejezés	110

